

könyv
könyvtár
könyvtáros

2001
április

Lakatos Éva

MAGYAR
IRODALMI
FOLYÓIRATOK

Vagyunk - Zsombolyai Közlöny

PETŐFI IRODALMI MÚZEUM

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

10. évfolyam 4. szám

2001. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Sonnevend Péter:** Kistérségek könyvtári ellátása: vannak-e esélyek? 3
Vidra Szabó Ferenc: A legfontosabb könyvtári mutatók változásai, 1989–
1999 10
Pintér Katalin: Az Európai Unió az Országgyűlési Könyvtárban 24

Műhelykérdések

- Süveges Katalin:** Internet Fiesta 2001 29

Fórum

- Fogarassy Miklós:** Egy csendes esemény kihangosítása 34
Bak Borbála: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 37
Havas Katalin: Visszaadjuk az olvasás örömét 42
Balogh Anikó: Az Olvasás Éve apropóján 43

História

- Hangodi Ágnes:** Könyvgyűjtési szokások a 18. század első negyedében,
Oroszországban 2. 46
Rózsa György: Ahogy lehet(ett) 8. 53

Könyv

- Bartók Györgyi:** Szó és kép 56

- FELHÍVÁS szekció-előadás tartására 60

From the contents

Péter Sonnevend: The chances of library services in rural areas (3);
Ferenc Vidra-Szabó: Changes in the most important library indices, 1989–1999 (10);
Katalin Pintér: The European Union in the Library of the Hungarian Parliament (24)

Cikkeink szerzői

Bak Borbála, az ELTE professzora, *Balogh Anikó*, a Heves Megyei Könyvtár munkatársa; *Bartók Györgyi*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Fogarassy Miklós*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Hangodi Ágnes*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Havas Katalin*, a FSZEK ny. osztályvezetője; *Pintér Katalin*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára ny. főigazgatója; *Sonnevend Péter*, a Kaposvári Egyetem tanszékvezető tanára; *Süveges Katalin*, a Bács-Kiskun Megyei Könyvtár munkatársa; *Vidra Szabó Ferenc*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az ETO-Print Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Balogh Mihály**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Kistérségek könyvtári ellátása: vannak-e esélyek?

A kilencvenes évek magyar társadalmát területileg, de nemcsak területileg, változatlanul három meglehetősen elkülönülő részre osztható: bő egyhatod él a fővárosban, csaknem fele a vidéki városokban (2000 nyara óta 236 a számuk), s végül bő egyharmada, azaz mintegy három és fél millió ember községekben él, melyek száma eléri a háromezretet. Ebből rögtön következik e településszerkezet elaprózott mivolta, faluhelyt átlag mintegy ezer lélek alkot egy önkormányzati egységet. Mielőtt közelebbi témánkra rátérünk, jó lesz leszögezni: van ennek sok-sok pozitívuma (az irányítás nem különül el, nem idegenül el a polgároktól, a vezetők „testközelből” gyakorolják tennivalóikat).

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy *e kicsi irányítási egységek többnyire nem képesek* hosszabb távon életképesen fenntartani számos olyan intézményt vagy szolgáltatást, melynek a lakosság minden tagjára ki kell(ene) terjednie. A közlekedési, egészségügyi és oktatási szolgáltatások hosszú sorába tartozik a könyvtárosok szerint az az alapvető művelődési jog is, mely szerint minden állampolgárnak biztosítani kell a számára szükséges könyvek, egyéb dokumentumok és a szükséges információk rendelkezésre bocsátását. Bárkinek bármely könyv vagy egyéb információhordozó bármely tetszőleges helyen és bármely tetszőleges időpontban való használati esélyét. Ez óriási feladat elvben is – hozzájárulni az esélyegyenlőséghez –, s még nagyobb a gyakorlatban.

Ma a tízmillió lakosból igen megközelítő becslés szerint talán kétfélmillió ember használja a közel tízezer könyvtári gyűjteményt (pontosabban: könyvtári szolgáltató helyet), s e használat éves nagyságrendje úgy ötven-hatvan millió egység lehet. Jogosan mondja a könyvtáros szakma, hogy az iskola mellett s azt kiegészítve a könyvtár a modern társadalom *legszélesebb körben ható művelődési alapintézménye*.

A mintegy *háromezer községből 2400 rendelkezik saját iskolával s körülbelül ugyanennyi önkormányzati közkönyvtárral*. Minthogy a legtöbb iskolában van valamilyen saját „könyvtárocská”, így a magyar falu világát csaknem ötezer kicsi könyvtár igyekszik ellátni. Szétaprózottság, gyenge anyagi alapok, szűk választék, alacsony szintű szolgáltatás a következmény: *a falusi lakosság könyvtári ellátása voltaképp megoldatlan*.

Nem vizsgáthalhat senkit, hogy száz éve megoldatlan, mióta az országos művelődéspolitikába belekezdett a teljes magyar társadalom könyvtári szolgáltatásainak megszervezésébe. A legutóbbi évek hazai könyvtári szakirodalmából legelső helyen említendő *Tóth Gyula*, akinek számos kiváló dolgozata részletesen feltárja a meg-megújuló, de ilyen-olyan okok miatt mindig zátonyra futó próbálkozások történetét (pl. *Könyvtári Figyelő*, 1998. 4. szám; 3K, 1998. november). Fontosak *Győri Erzsébet* elemzései (pl. 3K, 1998. október és 2001. február), egyes aprófalvas megyék könyvtári vezetőinek – *Pallósiné Toldi Mártának, Kiss Gábornak, Varga Róbertnek* és má-

soknak – ilyen irányú munkássága. Foglaljuk össze a korábbi folyamatok és a mai helyzet alapvető elemeit: a település- és irányítási szerkezet elaprózottsága, az ideológia vezérelte művelődésügy korábbi szolgálóleány-szerepe, a helyi önkormányzatok krónikus pénziánya, a könyvtár szerény presztízse. Hosszabb távon sem jött létre összhang irányítási felelősség, könyvtárosi szemlélet és anyagi alap között. Ezek összekapcsolása nélkül pedig a jövőben is csekély esélyünk lehet.

Holott a *kultúrának rendkívül mélyreható szerepe van* a települések és térségek fejlődési potenciáljának alakításában. A térségek kutatásában mérvadónak számítókutatók, *Csatári Bálint* és munkatársai által végzett elemzés (Comitatus, 1997. június) egyik következtetése szerint: „a kulturális intézményrendszer a területi fejlődésben és az ország egyes régiói, térségei közötti egyenlőtlenségek felszámolásában döntő jelentőségű lehet. Igen fontos szerepe lehet az innovatívásban (sic!), az egyes térségek átalakulásának szellemi megalapozásában.”

Kistérségek és községek

A skandináv és angolszász világban 10–15 ezer lakost számláló közigazgatási egységek léteznek (például az 5 millió lakosú Finnországban 450 alatt van a könyvtárfenntartók száma), minthogy egyértelműen arra a következtetésre jutottak, hogy ennél kisebb lélekszámú egységek nem képesek eltartani magukat, vagyis az életbe vágóan fontos szolgáltatásokat. Ha ezekben a gazdag társadalmakban ezek a nagyságrendi kérdések ilyen egyértelműen vetődnek fel, akkor a hazai valóságban is érdemes hasonló módon vizsgálni. „Város és környéke” címen jelent meg Erdei Ferencnek vagy harminc éve egy kiváló könyve. E címet kölcsönözve gondolkodjunk el a kistérség közösségformáló esélyeiről.

A statisztikai nyilvántartás, vagyis a KSH 138 (legújabbban már 150) kistérséget számlál országsszerte. Ebben nagyok, kicsik vegyest találhatunk, hisz egy „kistérség” a főváros maga kétmilliójával, a debreceni 290 ezer lélekkel meg a Somogyban lévő lengyeltóti a maga 12 ezer lakosával.

A kistérség objektív jellemzői: földrajzi szempontból viszonylag kompakt terület (500–1500 km² nagyságrendű), közlekedési szempontból eléggé szerves (a névadó székhely mindenhol jól megközelíthető). A lakosság nagyságrendje átlagosan eléri a 30 ezer főt. Hajdú-Bihar megye (kerekítve) 6200 km²-es területet mondhat magáénak, a lakónépesség 1997-ben csaknem 550 ezres: ebből a debreceni meghaladja az 50%-ot (294 ezer), a többi *hat kistérség átlaga csaknem 40 ezer* lakos körüli (elég nagy a szóródás: az ötven-hatvan ezres berettyóújfalui, hajdúböszörményi és püspökladányi után a balmazújvárosi és hajdúszoboszlói csak 30 ezres, míg a polgári csupán 15 ezres). Hajdú-Bihar megye összlakosságának ráadásul mintegy 70%-a lakik a 16 városban. A hajdúsági térségek székhelyein 50–60–70 ezres könyvtári gyűjtemények találhatók.

A hajdúságiakhoz viszonyítva a *kilenc somogyi kistérség szerényebb népességszámmal* rendelkezik. A megye 334 ezer lakosából 123 ezer a központi, a megyeszékhelyi kistérségé, a többi *nyolc átlaga ily módon 25 ezer körül mozog* (a lengyeltóti csak 12 ezer, a tabi pedig 17 ezer). A somogyi lakosságnak kevesebb mint fele lakik a 11 városban (1997-es adat).

E somogyi kistérségek *központjai* is több esetben egészen szerény lélekszámúak: míg Siófok népessége meghaladja a 20 ezres szintet, s Marcali, Nagyatád és Barcs tízezer fölötti, addig Csurgó, Fonyód, Tab vagy Lengyeltóti népessége a 3–5 ezres nagyságrendű sávba tartozik. Könyvtári állományaik pedig a 20–30–40 ezres – Fonyód esetében kivételesen 50 ezres – szinten mozognak.

Elmondható tehát, hogy a somogyi könyvtárszervezés alacsonyabb lélekszámú és széttagoltabb településszerkezetű valóságra építhet. A somogyi falvak átlagos lélekszáma nem éri el a 800 lelket: százegyé 500 lélek alatt marad, újabb hetvenöté ezer alatt – a megyében mindössze kilenc település lakosság száma haladja meg az ötezer főt.

Az oktatásügyi vizsgálatok országosan azt a szomorú tényt állapítják meg, hogy a községi iskolák tanulóinak teljesítménye, beleértve az olvasási teljesítményt is, fokozatosan romlik a városiakhoz viszonyítva. A *TÁRKI* felmérése szerint „a községekben már csak az iskoláknak körülbelül a fele” rendelkezik saját könyvtárral (Társadalmi riport, 1998).

A somogyi községek könyvtárait vizsgálva szembevetünk, hogy 1997-ben csak minden harmadikban haladta meg az új beszerzésű kötetek száma a 100 darabot. A 220-ból nyolcvanban viszont *egyetlen kötettel sem* gyarapodott egész év folyamán a község könyvtára (1999-re az utóbbiak, a nem gyarapodók száma tovább emelkedett).

1997-ben a 160 ezer somogyi város lakó könyvtárai (összeségében bő egymillió állomány) összesen 31,5 ezer új kötettel bővítették választékukat (minden ötödik lakosra egy új kötet), a 175 ezer falusi emberéi viszont (szintén összesen egymillió állomány) csak 18 ezerrel (minden tizedik lakosra egy új kötet). A nemzetközi szakirodalom úgy öt százalékos megújulási rátát tart elfogadható szintnek: ehhez mérten az országos átlag 2,7% (a somogyi: 2,4%), míg ezen belül a községi országosan 2,5, ám Somogyban csupán 1,8%. Kirajzolódik egy duplán hátrányos helyzet: a kistépülések lakói helyben alig jutnak új könyvhöz (ha a 220 somogyi községből levonjuk az egyáltalán nem gyarapító 80-at, akkor a többi 140 átlagban 120 kötettel frissült, a hazai könyvkiadási választéknak még mindig elenyésző, szerény töredékével).

Heves megyei önkormányzati könyvtárak köréből származó adat szerint (3K, 1998. november) 1991-ben a 129 könyvtár nagyobbik fele, pontosan 70 rendelkezett heti 13 óránál hosszabb nyitvatartási idővel (de csak 42 tartott nyitva legalább a hét négy napján), ám 1997-ben a 125 könyvtárnak már csak 40%-a, azaz 50 könyvtár (szerencsés viszont, hogy 56 legalább négy napon kinyitott). Nem áll rendelkezésünkre konkrét somogyi adatsor e vonatkozásban, de félő: a helyzet nem jobb a hevesinél.

Az újabb somogyi önkormányzati adatokat summázva megállapítható: a városokban él a népesség 48%-a, az önkormányzati könyvtárak alapterületének 45%-a található itt, ugyanakkor ide koncentrálnak az új beszerzések csaknem kétharmada (62%) és a főfoglalkozású könyvtárosok háromnegyede (75%).

Falun nehezebb a művelődési alapkincset és készséget megszerezni, alig van iskolai könyvtár, és szegényes az önkormányzati könyvtári infrastruktúra. Kissé nyersen megfogalmazva: szavakban ígérjük a könyvtári ellátást minden állampol-

gárnak, a valóságban azonban inkább a hiányok dominálnak, s még inkább: a hiányok fokozódhatnak. Ilyen helyzettel szembesülve nem szabad belenyugodnunk, hogy megváltoztathatatlannak tekintsük a megváltoztatandót. Lehet-e a vesélyek vázlatát esélyek rajzával kiegészíteni?

Kitörési esélyek

Az alapvető kérdés így hangzik: van-e egyáltalán kézzelfogható esély? S a komoly válasz itt és most: kézzelfogható esély nincs.

Vannak viszont megvizsgálható (szándék szintjén optimista) forgatókönyvek, vannak-lehetnek a szakmai etika fejlettebb szintjéhez kapcsolható elvárások, vannak a mindenkori művelődéspolitikához címzett elképzelések, lehetnek a civil társadalom erősödéséhez kapcsolható remények, s nem utolsó sorban vannak a technika – főként számítástechnika – további terjedéséhez fűződő lehetőségek. Forgatókönyvek, elvárások, elképzelések, remények, lehetőségek? Elégséges ez? Egy „reménytelenül optimista” szakember töprengései következnek itt.

Jó lenne kész megoldással szolgálni, de az élettapasztalat azt sugallja, hogy a fenti „mix”-ből nem készülhet azonnali gyógyír.

Forgatókönyvek és művelődéspolitikai teendők

A korábbi járási–megyei tanácsrendszer már kínált valamelyes esélyt arra, hogy a közigazgatási struktúrára építve alkossa meg a könyvtári szakma a kívánatos ellátás működőképes modelljét. Ám sok más mellett az akkori anyagi helyzet sem kedvezett az időálló megoldásnak, s a járási könyvtárak körzeti szolgáltató szerepe inkább csak lehetőség volt, nem stabil megvalósulás. Nem ismeretes előttünk olyan kényszerítő EU-norma, mely előírná egyfajta minimális közigazgatási egység küszöbértékét (pl. 30 vagy 50 ezres lakónépeség), de szerencsés csillagzat alatt a magyar politikai elit ráébredhet egy ilyen tendencia sok szempontból pozitív hozamára. Képes-e rá?

Ennél valószínűbb, hogy a szűkebben vett művelődésirányítás *pozitív*, valódi preferenciát kapcsoljon a kistérségi könyvtári ellátáshoz. Például azt mondja, hogy valóban segíteni akar a községi–kistélepülési könyvtári ellátás mizériáin, ezért változatos formában hajlandó segíteni az ilyen célzatú összefogást és együttműködést. Ez annál inkább reális feltételezés, mivel a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiumán keresztül az utóbbi időszakban jutott támogatás az ellátó rendszerek fejlesztésére. Ha tehát ez a támogatás legalább öt évre szólna, ha *garantálva lenne*, s eközben nagyságrendje többszörösére emelkedhetne, bizonyára érzékelhető javulást regisztrálhatnánk. Öröndetes, hogy a könyvtári szakma az utóbbi években jelentős tanácskozásokon kereste a megoldás lehetőségeit. (Kaposvár, Szolnok), s e tanácskozások „visszhangjaként” is felfogható az NKA támogatása. Ez utóbbinak most az a problematikus vetülete említendő, hogy a legkülönbélebb megközelítésben krónikusan forráshiányos könyvtári világ NKA-támogatása nem képes éveken át napirenden tartani egy adott konkrét témát, hisz annyi más jogosult téma és probléma vár szintén támogatási forrásra.

Az oktatási kormányzat külön normatív módon támogatja a kistelepülések tanulóit oktató iskolák önkormányzatait. Valami olyanféle lenne jó témánk szempontjából, hogy a megyei önkormányzat kapjon normatív támogatást a kistelepülések könyvtári szolgáltatásainak támogatására, akár úgy, hogy az érintett kistelepülések idevágó ráfordításaihoz kötné ennek nagyságrendjét. Például ahány kistelepülés fordítana egy küszöbértékű összeget a könyvtári ellátásra, ugyanannyi kapna hasonló összeget központi támogatásként a megyei önkormányzathoz a működőképes ellátó rendszer fenntartására, miközben a könyvtári szakma kézzelfogható modellekkel és ellenőrzési-értékelési mechanizmusokkal támogatná e vállalkozás végrehajtását.

A művelődési kormányzatnak egyszer komolyan kellene válaszolnia arra a kérdésre, miként lenne képes a 2400 községi iskola (érdemi része) egyben a könyvtári szolgáltatásban is egyértelmű szerepet vállalni. Tehát nem elkülönült önkormányzati nyilvános könyvtárban kellene a kisebb településeken gondolkodni, hanem – ismét, végre – többfunkciós intézményekben és személyekben.

Az amerikai kollégák ritkán támogatják a hibrid intézménytípusokat kistelepülésen, mégis indokoltnak látják, hogy az iskolai könyvtár lakossági ellátást vállaljon, ahogy erről *R. Knuth* ír kiváló elemzésében (*Library Quarterly*, 1999. 1. szám).

Szakmai elvárások, szakmai etika

Pár éve *Lengyel László* a könyvtáros társadalmat jó értelemben vett túlélőnek aposztrofálta, minthogy az – szerinte – lényegében képes volt megőrizni intézményének működőképességét a rendszerváltás évtizedében. Igen, ez talán így van, de közben komoly veszteségek regisztrálhatók. Messze vezetne témánktól, ha ezeket itt akarnánk összegezni. A kistelepülések biztosan inkább vesztesek. Még két példát említenék. 1988-ban a tanácsi könyvtárak országos szinten kereken 2 millió új könyvet szereztek be, e szám 1997-re 1 millió 150 ezerre olvadt (40%-os csökkenés!). Tíz százalékkal csökkent ezen évtized folyamán a beiratkozott olvasók száma (1,6 millióról 1,43 millióra), s minthogy a népességszám is csökkent, az olvasói arány a korábbi 15%-ról 13,5%-ra esett vissza. S jóllehet minden jel arra mutat, hogy a lakosság vásárlókedve a könyvvásárlás dolgában (legalábbis átmenetileg) megrendült (tíz év alatt a megjelentetett hazai könyvek összegzett példányszáma kevesebb mint felére esett vissza, miközben a könyvtárilag regisztrált átlagár 64 Ft-ról 11-12-szeresére nőtt), a *könyvtári világ nem tudta* az aktív lakosság könyvtárhasználati kedvét magasabbra emelni (az *aktív foglalkoztatottnak maximum* tíz százaléka beiratkozott tagja valamelyik önkormányzati könyvtárnak). *Érdemes leszögezni, hogy e vonatkozásban döntő lemaradásban vagyunk a fejlett könyvtári rendszert működtető nyugati országoktól.*

Sajnos a képlet eléggé érthető: ha a nagyon elfoglalt aktív nemzedékek körében erőteljes a funkcionális analfabetizmus, ha a művelődni és informálódni vágyók nem kapják meg a könyvtáraktól azt, amire szükségük van, hisz azok pénz hiányában nem képesek megvásárolni – vagy nem kellő példányszámban – a szükséges könyveket és folyóiratokat, akkor valóban nem érdemes könyvtári tagnak

lenni. (És a könyvtári technológia sem fejlődött arra a szintre, hogy a személyi kiadásokra fordított hányad végre csökkenjen, hogy több juthasson az állománygyarapításra.)

Mégis, mégis. Van szemléleti gond is. Van körünkben olyan szemlélet, mely mintegy a könnyebb ellenállás irányában manőverezve igyekszik szabadulni a korábbi feladatok egy részétől vagy a jelenleg még égetőbbé váló probléma elől „elhajolni” – *ilyen a kistelepülések gondja* –, s közben hivatkozik az egyébként tényleg jócskán nehezedő körülményekre.

Igen, de ha az elemző gondolkodás elkezd összehasonlítani, s látja a jelen témánk tekintetében igen *aktív és sikeres szabolcsi és más kollégák komoly eredményeit*, miközben a legalább olyan szinten kistelepülési megye (megyei könyvtár) – most nem a konkrét hely a fontos – alig tesz valamit, érdemben semmit, akkor felvethető, hogy bizony a szakmai etikának is lehet szerepe. Nem is csekély. Pozitív példa következzen: Somogy megye önkormányzati könyvtárai 1999-ben összesen 55 ezer új kötetet gyarapították állományukat. Ebből 4500 kötet került a központi ellátó szolgálathoz, segítőndő a kisebb települések olvasóit, könyvtárait. Ez kézzel fogható eredmény, itt is érződik a szakmai etika léte.

Civil társadalmi szerepek

Folyton valamilyen intézmény: helyi önkormányzat, ilyen vagy olyan könyvtár, kormányzat stb. szerepéről morfondírozunk. Jogosan, ha azt mondjuk, a művelődés alkotmányos alapjog, s ehhez az államszervezet teremtsen meg a feltételeket. S ha erre nem képes, akkor „becsukhatjuk a boltot”?

Nem vetődhet-e fel, hogy az a nyugdíjas pedagógus, tartósan gyesen lévő értelmiségi, akinek szép magánkönyvtára van, azaz a helyi „mikrotársadalomban” tekintélyes személyiség, akár „könyvtári” szolgáltatást is nyújtson? Részben saját gyűjteményéből, de akár közvetítőként is a legközelebbi jelentősebb könyvtár felé, jelezve a konkrét könyvigényeket. A kistelepülés önkormányzata, a kistérségi központ vagy a megye központi könyvtára partnert láthatna ilyen „ágensekben”. Csak első hallásra lehet szokatlan az ilyen megközelítés. Ha lenne tucatnyi ilyen pozitív példa az országban, akkor ennek lehetne sajtót „csinálni”, helyi elismerést adományozni, s mellé legalább szimbolikus anyagi támogatást is nyújtani. A pozitív első kör azután további vállalkozó kedvű „civil” partnereket hozna közénk.

Számítástechnikai mentőöv?

Ha mindenhova elér az internet, a hálózat, tehát a számítógép hétköznapi eszközzé nemesül avagy egyszerűsödik, akkor kezünkbe kerül egy olyan segítő „szolga”, melynek révén sok újdonságot lehet elképzelni a könyvtári szolgáltatás mobilabbá tétele érdekében is. Lehet „teleház” a községi könyvtár, de lehet az a helyi posta is, a lényeges az, hogy legyen hely a legkisebb településen is, ahová a polgár besétálhat, s *megtekintheti – mondjuk – a szomszédban lévő városi avagy a megyei könyvtár új választékát, s rögtön ki is választhatja, meg is rendelheti a számára szükségeset* vagy érdekeset. Vagyis a számítógép, a hálózat az érdeklődő olvasót

azonnal komoly gyűjteményhez kapcsolja. Bekapcsolja a valós könyvtári rendszerbe, kínálva annak szolgáltatásait.

Elkalandoztunk időnként a témánktól? Igen is, meg nem is. Gondolatmenetem mögött az a meggyőződés húzódik meg, hogy csak Münchhausen bárónak sikerülhetett saját üstökénél fogva kirángatnia magát a mocsárból. A kistérségek – s ezek kisteleplülései – erre nem vállalkozhatnak. A legtöbb megyében a kistérség valószínűleg még hosszabb ideig nem lesz erre képes. *A szakma, a művelődés-irányítás egésze felelős a célirányos megoldások megtalálásáért.* A könyvtáros szakma igen sokat tehet annak érdekében, hogy ne romoljon tovább a helyzet. 1997-ben önkormányzati könyvtáraink összességében 6,3 milliárd forinttal gazdálkodtak. Ebből 1 milliárd, azaz 16% jutott a közel 3,7 milliós (36%) falusi lakosságra. Az állománygyarapítási ráfordítás terén valamivel jobb a kép: az országos 770 millióból 205 jutott községi könyvtárak gyarapítására (csaknem 27%). A jövőbeni kérdés így is feltehető: a 19 megyeközpont könyvtárai vagy a 130–150 kistérségi központ városi könyvtárai képesek lesznek-e segíteni a több millió községi lakos könyvtári ellátásban? Magam hajlok arra, hogy a helyes válasz így hangozhat: is-is. És bizonyára párhuzamosan *több életképes modell képzelhető el* és kísérletezhető ki.

A belügyminisztérium illetékese egy napilapnak adott interjúban egyszer így fogalmazott: „már az évtized közepén megfogalmazódott, hogy a nagyobb szakmai felkészültséget igénylő feladatok ellátását a városi önkormányzatokra kellene bízni. (...) Ilyen lehet például a felső tagozatos általános iskolai oktatás...” Igen valószínű, hogy a könyvtári ellátás körében is felmerülhet ez a lehetőség. Nem mindenütt, hanem ott, ahol a tényleges adottságok ezt indokolják.

Az Európai Unió tagjai közé igyekvő közösségként mielőbb tudatosítanunk kell azt is, hogy a *regionális fejlesztés-irányítás* a közeli jövő kibontakozó és mérvadó jelensége lesz vagy lehet. Öt-hat-hét nagyrégió lesz-e Magyarországon: erről a politikai szereplői folytatnak vitát. A kultúra felelőseinek viszont e tendenciák lehetséges hatásait – esetleges esélyeit – érdemes elemezniük és tudatosítaniuk. Ez azonban egy másik történet... Az mindenesetre bizonyos, hogy az államigazgatási struktúra mindenkor a kulturális, a könyvtári rendszer egyik meghatározó alappillére. Továbbá az is bizonyos, hogy a könyvtárügy belátható ideig nem nagyon szabadul meg forráshiányos problémáitól. Viszont a vidéki népesség, a községi társadalom megérdemli, hogy az erősebb szintek (kistérség, megye, nagyrégió, kormányzat) keressék – és meg is találják! – a megoldás célravezető változatait.

Sonnevend Péter

A legfontosabb könyvtári mutatók változásai (1989–1999)

Gyakorló könyvtárosok sűrűn kérdezik: mi haszna van a statisztikai adatgyűjtésnek, mire valók ezek a bonyolult kimutatások – azon túl, hogy rengeteget kell velük dolgozni. Legutóbb 1997-ben tettük fel ugyanezt a kérdést, és az akkor megfogalmazott válaszokat a *3K 1997/6*-os számában tettük közzé, melynek során áttekintettük az 1985 és 1995 közötti változásokat.

Azóta eltelt néhány év, és a világ – ha nem is biztos, hogy előrébb ment – minden esetre sokat változott. Az ezredforduló tájékán ismét foglalkoztatni kezdett bennünket a kérdés, hogy a környezet változásaival párhuzamosan történt-e változás a könyvtárakban, illetve ha voltak elmozdulások, vajon tükrözi-e a statisztika a könyvtárak életében bekövetkezett elmozdulásokat. Elemzésünk tehát elsősorban a könyvtári statisztika adataira támaszkodva próbálja felvázolni azokat a legfőbb tendenciákat, amelyek az elmúlt tíz évet jellemezték. Elemzésünk tárgya a *települési könyvtár*, adataink legfőbb forrása pedig a Könyvtári Intézet (korábban: KMK) által évenként megjelentetett statisztikai kiadvány. (Korábbi címe: *TEKE*, jelenleg: *A könyvtárak statisztikai adatai*.) Elemzésünkéből kimaradnak az egyéb könyvtárak: a szakszervezeti és munkahelyi könyvtárak azért, mert számuk és jelentőségük az utóbbi időben jelentősen lecsökkent; a szakkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak pedig azért, mert visszamenőlegesen nem rendelkezünk pontos, hiteles forrásokkal. Szempontjaink közé új elemként bevettük viszont a nyilvános könyvtárak megjelenését, melyek – főleg a fővárosban – jelentősen módosítják az ellátottság szintjét.

Az elemzésbe bevont mutatók kiválasztásakor egyrészt a *fontosságot* vettük figyelembe (tehát, hogy lényeges információkat hordozzanak); másrészt az *érvényességet* (nem vettünk be „puha”, sok szubjektív elemet tartalmazó információkat, mint például: a helyben használt dokumentumok száma, a látogatók száma); harmadrészt pedig az *összehasonlíthatóságot* (csak olyan kategóriákat elemeztünk, amelyeket minden évben megtaláltunk a kiadványokban). A vizsgált mutatók a következők: szolgáltató helyek száma; a könyvtárak alapterülete; főfoglalkozású könyvtárosok száma, teljes munkaidőben; az év folyamán leltárba vett állományegységek száma; a leltári (helyben lévő) állomány száma; az év folyamán állománygyarapításra fordított összeg; beiratkozott olvasók száma; kölcsönzők száma; az év folyamán kölcsönzött állományegységek száma.

Az egyszerűség és a könnyebb áttekinthetőség végett az adatok változásait nem évenként, hanem csak minden második évben vizsgáltuk. Az elemzésbe bevont évek: 1989., 1991., 1993., 1995., 1997. és 1999. (A dolgozat írásakor a 2000-es adatok még nem álltak rendelkezésünkre.)

Először az országos tendenciákat vesszük szemügyre, majd az egyes régiók szerinti változásokat, kiemelve egy-egy tipikus *megyei* változást is. Ezután a viszony-

számok alakulását elemezzük, végül az 1999-es év adatsorát kiegészítjük az egyéb nyilvános könyvtárak adataival.

Országos tendenciák

A rendszerváltozás első tíz évében lényegében tovább folytatódtak a korábban elkezdődött tendenciák (lásd erről a már említett korábbi cikket!), vagyis jelentősen csökkent a szolgáltatóhelyek, a főfoglalkozású könyvtárosok, valamint az év folyamán leltárba vett állományegységek száma. Szintén csökkent, bár nem olyan jelentősen, a beiratkozott olvasók, a kölcsönzők és az év folyamán kölcsönzött állományegységek száma. Ugyanakkor valamelyest nőtt a könyvtárak alapterülete és a könyvtári állomány nagysága. És ugrásszerűen – csaknem tízszeresére – nőtt az állománygyarapítás éves összege, amely jelenség a közismert infláció és a könyvtárak drasztikus emelkedése miatt egyáltalán nem meglepő.

Vizsgált terület	1989	1999	Eltérés (%)*
Főfoglalkozású könyvtárosok száma	4 403	3 157	71,70
Az év folyamán leltárba vett állomány	1 556 810	1 141 647	73,33
Szolgáltató helyek száma	4 325	3 273	75,68
Beiratkozott olvasók száma	1 554 351	1 364 488	87,97
Kölcsönzők száma	11 516 654	10 386 900	90,19
Kölcsönzött állományegységek száma	37 040 082	34 899 956	94,22
Alapterület (m ²)	364 750	383 418	105,12
Könyvtári állomány	40 997 142	43 355 549	105,75
Állománygyarapítás összege (ezer Ft)	141 689	1 368 162	965,61

* Az „Eltérés” jelzésű hasámban az 1999. évi mennyiségeknek az 1989. évihez (= 100%) viszonyított százaléértékét közöljük.

A *könyvtárosok száma* 1995-ig fokozatosan csökkent (akkor volt a mélypont, alig több mint háromezer fővel), attól kezdve viszont, bár enyhe mértékben, de mégis nőtt. Az *év folyamán leltárba vett állomány nagysága* ezzel szemben 1989 és 1991 között még 112,62%-ra emelkedett, majd 1991 és 1993 között jelentősen (78,88%-ra) csökkent, és azóta is, bár egyre kisebb arányban, folyamatosan csökken. A *szolgáltató helyek számának* fogyása teljesen egyenletes képet mutat: minden kétéves időszakban az előzőhöz képest körülbelül 5 százaléknyi az esés, itt 1991 és 1993 között volt a kritikus időszak, amikor is a csökkenés majdnem 9 százaléknyi volt.

A kilencvenes évek elején robbanásszerű változás történt mind a könyvtárosok számát, mind pedig a leltári állomány növekedésének mértékét tekintve (az egyik negatív, a másik pedig pozitív irányba), ugyanakkor a könyvtári szolgáltató helyek száma egyenletes ütemben csökkent. Az is egyértelmű, hogy a kilencvenes évek

végére normalizálódni látszik a helyzet, mindhárom mutató beáll abba a mezőbe, amely a tíz évvel korábbi állapothoz képest 70 és 80 százalék közti értéket mutat.

A beiratkozott olvasók száma az elmúlt tíz évben folyamatosan és egyenletesen csökkent, kivéve az utóbbi két évet, amikor ismét némi emelkedést tapasztalhatunk. *A kölcsönzők és a kölcsönzött állományegységek számának* csökkenése viszont a kilencvenes évek közepén megtorpant, sőt bizonyos emelkedést is észleltünk, majd a csökkenés a kilencvenes évek végére ismét erőteljesebbé vált.

A vizsgált időszakban alig észrevehetően, de nőtt a *könyvtárak alapterülete* (a tíz év alatt 5 százalékkal), és ugyanilyen arányban nőtt a könyvtári állomány nagysága is. Tehát miközben a szolgálati helyek (és ezzel együtt az önálló könyvtárak) száma csökkent, nőtt az összes alapterület – vagyis a nagyobb számú, de kisebb intézménytípust egyre inkább a kisebb számú, ám összességében nagyobb alapterületű intézménytípus váltja fel. Érdemes elgondolkodni azon az adaton is, amely szerint tíz év alatt mindössze öt százalékkal lett magasabb a könyvtári állomány nagysága, vagyis 41 millióról 43 millióra növekedett – miközben az évi állománygyarapodás nagysága a tíz év során mindig több volt, mint egymillió! Tehát nagyon durva számfíttással is kimutatható, hogy a vizsgált időszakban legalább hétmilliós állomány-nagyság tűnt el: ennyit vontak ki a forgalomból, ennyit selejteztek, ennyi tűnt el nyomtalanul például a kis könyvtárak megszűntével.

Az állománygyarapításra fordított összeg – mint korábban már jeleztem – tíz év alatt közel a tízszeresére emelkedett: 1989-ben 142 millió volt, 1999-ben pedig egymilliárd 368 millió forint. Az évtized elejének árrobbanását – ha némileg csökkentett tempóban is – mégis jól követte a könyvtárak állománygyarapítási összege. A csúcspont mindkét területen 1992 volt, amikor a könyvtárak az előző évhez képest 65 százalékkal, az állománygyarapítás összege pedig 57 százalékkal nőtt – az összesített árindex viszont ebben az időszakban már túljutott a robbanáson, és megállt a növekedése. Az évtized végére mind az árindex, mind pedig a könyvtárak emelkedése megszűnt, sőt a könyvtárak növekedési üteme alacsonyabb lett az összesített árindexnél. Az 1998-as évet mindenképpen kiugrónak kell tekinteni, mert ebben az évben majdnem 50 százalékkal nőtt a gyarapításra szánt összeg. A kiugró teljesítmény egyik magyarázata alighanem abban rejlik, hogy ebben az évben lépett be többféle könyvtártámogatási rendszer, mint például az érdekeltség-növelő támogatás vagy a felzárkóztató pályázat.

Az évtized végére tehát az infláció mértéke éves szinten 10 százalékra, a könyvtárak emelkedése 6 százalékra csökkent, ugyanakkor a könyvtárak állománygyarapításra fordított összege az előző évhez képest 20 százalékos emelkedést mutatott!

Változások mértéke régiók szerint

A könyvtári rendszert vizsgálva minduntalan belebotlunk abba a vélekedésbe, mely szerint lényeges különbségek mutatkoznak a könyvtári ellátás terén hazánk egyes tájai között. Leegyszerűsítve: Nyugat-Magyarország minden szempontból kedvezőbb helyzetben van, mint Kelet-Magyarország.

Elemzésünket pontosan azért terjesztettük ki a különböző régiók összehasonlító vizsgálatára, hogy megerősítsük vagy éppen megcáfoljuk ezeket a vélekedéseket, illetve hogy ezen a téren pontosabb képet kapjunk. Munkánk során a közigazgatásban jelenleg érvényes régiós felosztást használtuk, figyelmen kívül hagyva a felosztást ért bírálatokat, illetve a jövőben esetleg várható változtatási szándékokat.

Emlékeztetőül a régiós felosztás:

Közép-Magyarország: Budapest, Pest megye.

Közép-Dunántúl: Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém megye.

Nyugat-Dunántúl: Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala megye.

Dél-Dunántúl: Baranya, Somogy, Tolna megye.

Észak-Magyarország: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád megye.

Észak-Alföld: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.

Dél-Alföld: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megye.

A vizsgált időszakban a legnagyobb mérvű visszaesés országos szinten *a teljes munkaidőben dolgozó könyvtárosok számában* volt: míg 1989-ben 4403 főt alkalmaztak, addig 1999-ben csupán 3157 főt, tehát tíz év alatt több mint ezer állás szűnt meg, vagyis a csökkenés mértéke több mint 30 százalékos. Jóval az átlag feletti volt a csökkenés az észak-magyarországi, valamint a dél-dunántúli régióban (53,21, ill. 63,67%-ra), az átlaghoz közeli csökkenés tapasztalható Nyugat-Dunántúlon, Észak-Alföldön, Közép-Dunántúlon és Dél-Alföldön, az átlagnál jóval kisebb volt viszont a csökkenés Közép-Magyarországon. Különösen nagy volt a csökkenés Nógrád megyében, ahol csaknem a felére fogyott a könyvtárosok száma: 166-ról 87-re. Ezzel szemben Budapesten az országos tendenciával éppen ellentétes változást tapasztalhattunk: míg 1989-ben 312 főt foglalkoztattak, addig tíz évvel később már 348-at!

Az év folyamán leltárba vett állományegységek tekintetében a legnagyobb visszaesés a dél-dunántúli régióban volt tapasztalható (61,61%-ra), valamint Észak-Alföldön (68,37%-ra). Észak-Magyarországon ebben az esetben az átlaggal majdnem megegyezően csökkent az állomány gyarapodása, kivéve ismét Nógrád megyét, ahol az éves gyarapodás mértéke a tíz évvel korábbiak csupán 39 százaléka volt! Az átlagnál jóval kisebb volt a visszaesés a közép-magyarországi régióban, és ezen belül ismét Budapestet kell kiemelni, ahol tíz év alatt mindössze 6 százalékkal esett vissza az éves gyarapodás!

A szolgáltató helyek számának csökkenésében Dél-Alföld vezet, második Észak-Magyarország. Közép-Magyarország most valamivel az átlag alatti értékkel a középmezőnyben foglal helyet, és az átlagosnál kevesebb szolgáltató hely szűnt meg Dél-Dunántúlon és Nyugat-Dunántúlon.

A megyék közül ki kell emelnünk Csongrádot, ahol 1989-ben még 202 szolgáltató hely működött, tíz évvel később viszont már csak mintegy a fele: 113. valamint Borsod megyét, ahol 424-ről 246-ra csökkent ez a szám, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a megyében tíz év alatt csaknem kétszáz kis könyvtár bezárt!

A beiratkozott olvasók száma legerőteljesebben a két közismerten „hátrányos” helyzetű régióban csökkent: Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon (78,35, ill. 79%-ra), és szintén nem meglepő, hogy a legkisebb csökkenés a közép-magyarországi régióban történt (96,07%-ra).

A régiókon belül az egyes megyék vonatkozásában nincs lényeges eltérés, kivéve Budapestet, ahol az országos tendenciákkal ellentétben nem csökkent, hanem valamelyest nőtt a beiratkozott olvasók száma: az 1989-es 159 ezerről 162 ezerre.

Ezeket az adatokat érdemes összevetnünk a szolgáltató helyek számának csökkenésével, hiszen miközben tíz év alatt a szolgáltatóhelyek száma 76 százalékra csökkent, aközben a beiratkozott olvasók száma csak 88 százalékra, tehát a működő könyvtárakra levetítve relatív olvasói emelkedés figyelhető meg. Különösen igaz ez a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, ahol a vizsgált időszakban húsz kiszolgáltató hely (alighanem fiókkönyvtár) szűnt meg, viszont az olvasók száma – ha csekély mértékben is – emelkedett.

Ezt a tendenciát látszik erősíteni a kölcsönzők számának alakulása is, pontosabban a kölcsönzési alkalmaké. Nem meglepő, hogy ebben a tekintetben is az észak-magyarországi régió az utolsó, vagyis ott volt a legerőteljesebb a visszaesés. Ismét kiemelkedik Nógrád megye, ahol a kölcsönzések száma 317 ezerről 204 ezerre esett vissza, vagyis az 1999-es adat a korábbiak csupán 64 százaléka. Az is már-már természetes, hogy a közép-magyarországi régió vezet, ahol igen erőteljes növekedés figyelhető meg, köszönhetően ismét Budapestnek, ahol 1989-ben 1 millió 114 ezer kölcsönzési alkalmat regisztráltak, 1999-ben viszont félmillióval többet: 1 millió 621 ezret, ami az országos 10 százaléknyi csökkenéssel ellentétben 45 százaléknyi emelkedést jelent!

A kölcsönzött állományegységek számának vonatkozásában a negatív rekordot tekintve Észak-Magyarország és Dél-Alföld mellé felzárkózott Dél-Dunántúl is, ugyanakkor Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl és Közép-Magyarország változatlanul őrzi kedvező pozícióját.

A dél-alföldi régió kedvezőtlen tendenciáját főleg Bács-Kiskun megyének köszönheti, ahol 1989-ben 2 millió 534 ezer egységet kölcsönöztek, tíz évvel később pedig csak 1 millió 820 ezret, amely az eredetinek csupán 72 százaléka. Az átlagosnál lényegesen rosszabb a helyzet Nógrád megyében, ahol a csökkenés mértéke 65 százalék: a korábbi 963 ezer helyett 625 ezer. A központi régióban tapasztalható növekedés ismét Budapestnek köszönhető, mert miközben Pest megyében lényegében nem változtak a számok, addig a FSZEK-ben 43 százalékos volt a növekedés: 4 millió 245 ezerről 6 millió 72 ezerre!

Az eddig sorra vett mutatók közös vonása volt, hogy országos összesítésben valamennyien csökkenésről adtak hírt. A most következő három vizsgálati terület viszont – ha olykor csekély mértékben is – bizonyos növekedést mutat.

Mint korábban írtuk, a könyvtárak összes alapterülete tíz év alatt valamelyest nőtt annak ellenére, hogy a könyvtárak száma ez alatt az idő alatt csökkent, vagyis a kis könyvtárak megszűntek, a nagyobbak pedig „gyarapodtak”. Különösen igaz mindez Budapestre, ahol – mint korábban írtuk – a szolgáltató helyek száma hússzal csökkent, az összes alapterület viszont az eredetinek másfélszeresére nőtt. Ugyancsak kiugró növekedés figyelhető meg Bács-Kiskun megyében, ahol ez a

változás az eredetinek a 130 százalékát mutatja. Ugyanakkor az országos tendenciával ellentétben Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon nemcsak a könyvtárak száma csökkent, hanem az alapterület is: az utóbbi 90,08, illetve 98,76%-ra.

A könyvtári állomány alakulása az egyetlen olyan mutató – ha nem vesszük figyelembe az állománygyarapításra fordított összeget – amely valamennyi régióban emelkedést mutat. Vagyis: a könyvtárak megszűnéséből és a selejtezésből adódó állománycsökkenést mindenhol sikerült ellensúlyozni újabb állományegységek beszerzésével, legalábbis *régiós* szinten, ugyanis két *megyében*, Borsodban és Nógrádban egyaránt körülbelül 3 százalékot csökkent az állomány! Az országos növekedés 5,75%-os; ezen belül a legkisebb mértéket az észak-magyarországi (1,15%), a legnagyobbat pedig a dél-dunántúli (9,49%) régió mutatja.

Végül tekintsük át az *állománygyarapításra fordított összeg* régiós megoszlását! A legkevésbé fejlődő dél-dunántúli régió és a legnagyobb növekedést mutató közép-dunántúli régió között az eltérés csaknem kétszeres volt! Baranyában az összeg az eredetiről (100%) csupán 523 százalékra emelkedett, Nógrádban 645 százalékra, ugyanakkor Budapesten 1520 százalékra! (*Egész Közép-Magyarország* százaléka 1251; Dél-Dunántúlé 755, Észak-Magyarországé 783).

Mint az eddigiekből kiderült, a vizsgált tíz évben jelentős eltérések mutatkoztak a régiók között a fejlődés tekintetében. Tehát ha az egyes régiók hátrányát vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy az eltérések egyre nőnek, vagyis a hátrányok egyre nagyobbak lesznek. A legnagyobb emelkedés szinte minden területen, köszönhetően a budapesti változásoknak, a központi régióban tapasztalható, a legnagyobb lemaradás viszont általában az észak-magyarországi régióban, elsősorban Nógrád és Borsod megye miatt.

Nézzük meg ezek után a régiók összképét és az ennek alapján felállítható „rangsort”.

A közép-magyarországi régió (a szolgáltató helyek száma és a leltári állomány kivételével) minden szempontból első helyre került a tíz év alatt bekövetkezett pozitív változások tekintetében. *A nyugat-dunántúli régió* a szolgáltató helyek számának tekintetében az első helyen van, további három szempontból a másodikon (kölcsonzók száma, leltári állomány, állománygyarapítás összege), a beiratkozott olvasók és a kölcsönzött állományegységek számának tekintetében pedig a harmadikon. *Közép-Dunántúl* a kölcsönzött állományegységek tekintetében a második helyen áll, a főfoglalkozású könyvtárosok, a leltárba vett állományegységek és a szolgáltató helyek száma tekintetében pedig a harmadikon. *A dél-alföldi régió* sok tekintetben szórt képet mutat: a főfoglalkozású könyvtárosok és a leltárba vett állományegységek száma, valamint az alapterület vonatkozásában az előkelő második helyet foglalja el, a szolgáltató helyek és a kölcsönzött állományegységek száma tekintetében az utolsót, a kölcsönzők számát tekintve pedig az utolsó előtti. *Észak-Alföld* a középmezőnyben meglehetősen kiegyenlített képet mutat: két egymással összefüggő szempontból az utolsó előtti helyen áll (a leltárba vett állományegységek száma és a leltári állomány nagysága), egyébként a jó középmezőnyben foglal helyet, sőt a beiratkozott olvasók számát tekintve a második. *A dél-dunántúli régió* a leltári állomány növekedése szempontjából az első, a szol-

gáltató helyek változása szempontjából a második, a kölcsönzők számának vonatkozásában pedig a harmadik helyen áll, ugyanakkor utolsó helyen van a leltárba vett állományegységek és a beiratkozott olvasók számát, valamint az állománygyarapításra fordított összeg nagyságát tekintve. Végül a legrosszabbak a változási mutatók a sokat emlegetett *Észak-Magyarországon*: a leltárba vett állományegységek számát és a kölcsönzött egységek számát kivéve valamennyi szempontból az utolsó vagy az utolsó előtti helyen állnak!

Ha a működési feltételek és a forgalmi adatok szempontjából rangsorolunk, ez sem eredményez különösebb eltérést. A központi régió mindkét esetben első, az észak-magyarországi pedig az utolsó; a nyugat-dunántúli régió mindkét esetben elől helyezkedik el, a dél-dunántúli hátul, a közép-dunántúli pedig középen. Egyedül a dél-alföldi régió pozíciója mutat jelentős eltérést: a működési feltételek változása a többi régióhoz képest kedvezőnek mondható, ugyanakkor a forgalmi adatok változása – különös tekintettel a kölcsönzött állományegységek száma vonatkozásában – kedvezőtlennek.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a tíz év alatt bekövetkezett változások abszolút nyertesc a közép-magyarországi régió (főleg Budapestnek köszönhetően!), az átlagnál kedvezőbben fejlődött (kevésbé romlott a helyzet) a nyugat-dunántúli és a közép-dunántúli régió, míg az átlagnál jóval nagyobb mértékű volt a visszaesés Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon. A Dél-Alföldön felemás volt a helyzet: a működési feltételek kisebb, a forgalmi adatok pedig nagyobb mértékben romlottak, mint az országos átlag.

A régiók közötti különbségek a viszonyszámok alapján

A korábbiakban az összehasonlítást az abszolút számok alapján végeztük, fejlődési tendenciák figyelembe vételével, most viszont nézzük meg az 1999-es állapotot, figyelembe véve az egyes területeken élő lakosok számát is!

A működési feltételeket meghatározó három legfontosabb mutatószám: a szolgáltató helyek száma, a könyvtárak összes alapterülete, valamint a főfoglalkozású könyvtárosok száma. Ha ezeket a mutatókat összevetjük a területen élő lakosok – mint potenciális könyvtárhasználók – számával, máris lényeges különbségeket találunk az egyes régiók között.

	Alapterület (m ² /100 lakos)	Szolgáltató helyek/10 000 lakos	Főfoglalkozású könyvtáros/10 000 lakos
Nyugat-Dunántúl	5,01	6,44	3,57
Dél-Dunántúl	4,84	6,38	3,20
Közép-Dunántúl	4,34	4,15	3,31
Észak-Magyarország	4,48	3,91	3,41
Dél-Alföld	5,05	2,53	4,19
Észak-Alföld	3,62	2,96	3,38
Közép-Magyarország	2,09	0,96	2,18
Magyarország összesen	3,82	3,26	3,14

Mind a könyvtári alapterület, mind pedig a szolgáltató helyek számának vonatkozásában ugyanazt a tendenciát figyelhetjük meg: ahogyan távolodunk Nyugat-Dunántúltól keleti irányba, úgy csökkennek az egy lakosra jutó mutatók: a legfejlettebb nyugat-dunántúli régió és a legkevésbé fejlett alföldi régiók között körülbelül kétszeres különbség tapasztalható! Megyékre lebontva: míg Vas megyében 100 lakosra majdnem 6 négyzetméternyi könyvtári alapterület jut, addig Hajdúban csupán 2,9 négyzetméter. A közép-magyarországi régió arányszámát ezúttal nem csupán Budapest rontja le: (100 lakosra 1,8 négyzetméter), hanem Pest megye is, ahol ez az arány mindössze 2,5 négyzetméter, vagyis Budapest után a legalacsonyabb az országban. A megyék között szerényen meghúzódik viszont Nógrád megye, amely, mint emlékszünk rá, a fejlődés-visszafejlődés területén nagyon gyakran döntött negatív csúcsot. Azonban ha a könyvtárak területét a lakosok számához viszonyítjuk, hazánkban ebben a megyében a legjobb a helyzet: 100 lakosra 6,5 négyzetméter könyvtári terület jut! (Hozzá kell tennünk: Nógrád megye a 217 ezer lakosával hazánk legkisebb lélekszámú megyéje!)

A 10 000 lakosra jutó szolgáltatóhelyek számát tekintve Nógrád bőven elveszíti első helyét: a lakosság számához viszonyítva a legtöbb szolgáltató hely Zalában (8,4) és Vasban (7,4) van, a legkevesebb – Budapestet nem számítva – ismét Pest megyében (1,9) és Hajdúban (2,1).

A főfoglalkozású könyvtárosok arányszámát tekintve ismét változik a helyzet: a korábban vezető pozíciójú Nyugat-Dunántúl a második helyre szorult vissza, és a dél-alföldi régió tört az élre, elsősorban Csongrád (4,6) és Békés (4,4) megye jóvoltából. Meglepően magas arányt találunk Jász-Nagykun-Szolnok megyében is (4,4), valamint most is kiemelkedik Nógrád megye (4,0). Ebből a szempontból ismét Budapesten a legrosszabb a helyzet (1,9), valamint Pest megyében (2,6), de feltűnően alacsony arányszámokat találunk Komárom-Esztergom, Tolna és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében: mindhárom területen csupán 2,9 főfoglalkozású könyvtáros jut tízezer lakosra. Ezeknek a jelenségeknek a kialakulásában valószínűleg közrejátszik a megyék településszerkezete is, hiszen az aprófalvas területeken arányaiban kevesebb főfoglalkozású és több részfoglalkozású munkatárs lehet – de az átlagtól való eltérést ez a tény semmiképpen nem magyarázza például Pest megye vagy az ellenkező oldalon Nógrád megye esetében.

A működési feltételek másik meghatározó eleme a könyvtárak állományának nagysága, illetve az egy év alatt bekövetkezett gyarapodásnak a mértéke. Ismét érvényes a nyugat–kelet tengely meghatározó szerepe: Nyugat-Dunántúlon egy lakosra átlagosan 5,5 állományegység jut, egy év alatt ezer lakosonként 14,5 új dokumentumot vásároltak, ugyanakkor Észak-Alföldön egy lakosra csak 4,5 dokumentum jut, a gyarapodás mértéke pedig ezer lakosonként 10,1 dokumentum. Hajdú-Bihar megyében 3,4 állományegység jut egy főre, Pest megyében 4, Budapesten pedig 2 dokumentum. Az egy lakosra jutó dokumentumok számát tekintve Zala megye tört az élre: (6,7), de kedvezőnek mondható az arány Somogyban (6,3) és Tolnában (6,2) is. A megyék toplistája az ezer lakosra jutó éves állománygyarapodás tekintetében a következőképpen alakul: Veszprém (20,1), Zala (19,0), Csongrád (17,4). A legkedvezőtlenebb értékek: Budapest (6,4), Hajdú (9,0), Pest (9,3), Szabolcs (9,9).

Hasonlóképpen meghatározza a földrajzi elhelyezkedés, hogy hány forint állománygyarapítási keret jutott 1999-ben egy főre: a nyugat-magyarországi régióban átlagosan majdnem 160 forint, az észak-magyarországi pedig csak 112 forint!

Az egyes megyék adatai természetesen most is erősebb szóródást mutatnak, a legmagasabb és a legalacsonyabb összeget költő megyék között mintegy kétszeres a különbség: ez az összeg Zala megye esetében 190 forint, Somogyban 187, Vasban 165, ugyanakkor Borsodban 92, Baranyában 96, Szabolcsban 98 és Hajdú-Biharban 101 forint! Alighanem ez az a mutató, amely leginkább érzékelteti, mit jelent valójában „hátrányos helyzetű” megyének lenni: Borsod, Baranya, Szabolcs, Hajdú – csupa olyan megye szerepel a lista végén, amelyek közismerten ebbe a kategóriába tartoznak.

A működési feltételek régiónkénti eltérését összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy az ország gazdasági kettéosztottsága jól tükröződik a könyvtárak anyagi helyzetében is: a nyugat-dunántúli megyék szinte minden mutatót tekintve lényegesen előnyösebb helyzetben vannak, mint keleti társaik. Ebből a szempontból Budapest helyzetét nem tudjuk reálisan megítélni, hiszen a kétmillió fővárosi könyvtári ellátásában jelentős szerepet vállalnak az egyetemi és a szakkönyvtárak is. Feltétlenül figyelemre méltó viszont Pest megye helyzete, amelynek fejlődését nagyon hátráltatja a „nagy testvér” árnyéka, így több mutató tekintetében is messzi lemarad az országos átlagtól!

Nézzük meg, hogyan alakulnak a forgalmi adatok a különböző országrészekben, vagyis van-e összefüggés a gazdasági helyzet és a könyvtárhasználat mértéke között?

Ha a beiratkozott olvasók százalékos arányát nézzük, meglehetősen felemás kép tárul elénk, hiszen a legmagasabb a beiratkozottak aránya a dél-alföldi régióban (16,5%), majd az észak-alföldiben (15,7%), és a nyugat-dunántúli régió csupán negyedik a sorban (14,4%). Észak-Magyarország és Közép-Magyarország viszont hűséges önmagához: mindketten a sor végén helyezkednek el.

Az egyes megyéket tekintve éppen az egyébként hátrányosnak tekintett, jávarészt aprófalvas megyékben a legmagasabb a könyvtártagok aránya: Veszprém (18,6%), Zala (17,6%), Békés (17,2%), Somogy (17,1%). A másik végpontra elhelyezkedő megyék közé viszont felsorakozott Komárom megye is: Budapest (8,9%), Komárom (11,8%), Pest (11,9%), Borsod (12,2%).

A kölcsönzési adatok tekintetében még inkább szembetűnő, hogy a korábban kedvező adottságokat felmutató térségek ebből a szempontból háttérbe szorultak: a három dunántúli régió a három utolsó helyre került, és a vezető helyet az alföldi területek foglalták el!

Az egy lakosra jutó kölcsönzők (kölcsönzési alkalmak) aránya a Dél-Alföldön a legmagasabb (1,19), majd Észak-Alföld következik 1,16, és csak ezután jön Dél-Dunántúl (1,15). Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl ebből a szempontból lényegében Észak-Magyarországgal azonos szinten helyezkedik el (1,00, 1,08, 1,02). Közép-Magyarország is messzi az átlag alatt marad, ezúttal a Pest megyei adatok még a budapestinél is rosszabbak: az egy főre jutó éves kölcsönzési alkalmak mindössze 0,86-os értéket mutatnak! Hasonló ez az arány Komárom megyében is, alig valamivel magasabb Győr-Moson-Sopron megyében (0,9), és nem éri el az 1-es értéket Fejérben, Nógrádban (0,94), és Tolnában (0,96) sem. A lakosság

számához mérten magas a kölcsönzési arány Somogyban (1,44), Békésben (1,42), Zalában (1,32) és Veszprémben (1,23), vagyis – Békés megye kivételével – csupa aprófalvas területről van szó!

Szinte hasonló a megoszlás régiós szinten az egy lakosra jutó kölcsönzött állományegységek tekintetében. Itt a sorrend: Észak-Alföld (3,88), Dél-Alföld (3,67), Észak-Magyarország (3,63), és csak ezután következnek a dunántúli területek, valamint a központi régió. Különösen kiemelkedik ebből a szempontból két megye az észak-alföldi régióból: Jász-Nagykun-Szolnok (4,6) és Hajdú-Bihar, valamint Somogy és Csongrád megye, ez utóbbiak valamennyien 4-es átlaggal. A legalacsonyabb kölcsönzési mutatókat Tolnában (2,85), Nógrádban (2,89) és Győr-Moson-Sopron megyében (2,92) találjuk.

Az eddigiekből minden esetre leszűrhetjük a tanulságot: nem biztos, hogy az eltérések elemzéséhez a régiós közelítés a legmegfelelőbb, hiszen nagyon gyakran két szomszédos megye egymástól teljesen eltérő képet mutat. Nincs automatikus összefüggés a kelet–nyugati elhelyezkedés alapján sem: vannak olyan szempontok – például a forgalmi adatok –, amelyek szerint a keleti, „elmaradott” térségek kedvezőbb mutatókkal szolgálnak, mint „fejlettebb” nyugati társaik. Mint láttuk, gyakran a leghátrányosabbnak ítélt régiók vagy megyék kerültek az élre, más esetekben pedig a köztudatban fejlettként élő térségek arányszámai mutattak kedvezőtlen képet. A különbségek okainak kiderítésére alighanem sokkal finomabb módszerekre lenne szükségünk, mint amilyenekkel a statisztikai adattár szolgálni tud. A gazdasági mutatók mellett valószínűleg figyelembe kellene venni az adott térség településszerkezetét és szociokulturális hátterét is. Érdekes szempont lenne azt megvizsgálni, hogy van-e összefüggés a könyvtári rendszer fejlettsége és a megye (régió?) kulturális politikája között, beleértve a könyvtárügyben dolgozók szakmai kompetenciáját is. Most meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy a különbségek olykor bizony jelentősek, és hogy ezek valós okai semmiképpen nem vezethetők le egyedül a területi elhelyezkedésből. (Feltűnő volt például, hogy a negatív példák között alig szerepelt Szabolcs-Szatmár-Bereg és Békés megye, illetve hogy a pozitív példák között milyen ritkán tűnt fel Győr-Moson-Sopron vagy éppen Pest megye!) Vagyis: nem fogadhatjuk el azt az állítást, mely szerint a körülmények cleve meghatározzák a könyvtárügy mozgásterét, és annak megváltoztatására alig lehet valamit tenni!

Új kihívás: a nyilvános könyvtár!

Végül tekintsük át, hogy a nyilvános könyvtárak megjelenése mennyiben rajzolja át a könyvtári világ térképét! Elemzésünknek ez a része meglehetősen hipotetikus lesz. *Egyrészt*: valamennyi települési könyvtárt nyilvánosnak tekintjük, függetlenül attól, hogy a hivatalos jegyzéken szerepel-e vagy sem. *Másrészt*: egyébként nyilvános könyvtárnak azt az intézményt tartjuk, amely a 2000-ben megjelent hivatalos listán szerepelt, függetlenül attól, hogy jellegénél fogva szerepelnie kellett volna vagy sem, valamint azt sem vettük figyelembe, ha pályázott ugyan a nyilvános könyvtári státuszra, de – akár csak formai hiba miatt – nem került fel. *Harmadrészt*: a 2000-es nyilvános könyvtári státuszt vettük figyelembe, ugyanakkor az adatok 1999-re vonatkoznak. Tehát a dolgozatnak ez a fejezete inkább csak jelezni szeretné az elmozdulás irányait, és kiindulópontul kíván szolgálni későbbi elemzésekhez.

Előre kell bocsátani, hogy a nyilvános könyvtárak megjelenésével elsősorban a központi régió, pontosabban Budapest statisztikai mutatói javultak jelentősen, köszönhetően annak, hogy a FSZEK mellé további 31 könyvtár sorakozott fel: többségében hatalmas állományú szakkönyvtárak és egyetemi könyvtárak. Vagyis ezzel az aktuussal sikerült végre eltüntetni azt a hátrányt, amellyel Budapest rendelkezett – legalábbis a települési statisztikai mutatók terén. Azt is hozzá kell tennünk, hogy ez a változás az ország egyéb területein korántsem volt ilyen látványos, hiszen Budapesten kívül összesen mindössze 29 könyvtár jelent meg a jegyzéken. Jellemzőnek mondható, hogy az észak-magyarországi régióban csupán egyetlen nyilvános könyvtár jelent meg (az egri főiskola könyvtára), holott ha a Miskolci Egyetem Központi Könyvtára is szerepelne, egymillió állományával, kiterjedt szolgáltatásaival jelentősen módosíthatná a régió sanyarú helyzetét. (Legjobb tudomásunk szerint a 2001 elején megjelenő listán sem szerepelnek!)

A könyvtárak száma

	Települési	Egyéb nyilvános
Nyugat-Dunántúl	554	4
Dél-Dunántúl	451	6
Észak-Magyarország	421	1
Közép-Dunántúl	395	7
Észak-Alföld	360	7
Dél-Alföld	241	4
Közép-Magyarország	164	33
Magyarország összesen	2586	62

Jelentősebb a módosulás a főfoglalkozású könyvtárosok arányszámát figyelembe véve, bár ebben az esetben is a közép-magyarországi régióban figyelhető meg a legnagyobb változás: míg korábban 10 000 lakosra csak 2,18 főfoglalkozású könyvtáros jutott, addig a jelen helyzetben 6,12. (Budapesten ezek az arányok: 1,92 és 7,88!) Alig van elmozdulás Közép-Dunántúlon és Észak-Magyarországon.

Főfoglalkozású könyvtárosok/10 000 lakos

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Közép-Magyarország	2,18	6,12
Dél-Alföld	4,19	4,87
Észak-Alföld	3,38	4,37
Dél-Dunántúl	3,20	4,30
Nyugat-Dunántúl	3,57	3,87
Közép-Dunántúl	3,31	3,59
Észak-Magyarország	3,41	3,55
Magyarország összesen	3,14	4,68

Az egy lakosra jutó állomány nagyság változása szintén a központi régióban a legnagyobb: a korábbi 2,58-ról 9,17-re. (Budapesten: 2-ről 11,8-ra!) Csaknem duplájára nőttek az arányok az észak-alföldi régióban (4,48-ról 8,04-re), köszönhetően a Debrecenben működő nagy könyvtáraknak, és jelentősnek mondható a változás a dél-dunántúli régióban is (5,71-ről 7,40-re), ahol viszont a pécsi könyvtárak dominanciáját észleljük.

Leltári állomány/lakosok száma

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Közép-Magyarország	2,58	9,17
Észak-Alföld	4,48	8,04
Dél-Dunántúl	5,81	7,40
Nyugat-Dunántúl	5,48	6,15
Dél-Alföld	4,87	5,95
Közép-Dunántúl	4,96	5,42
Észak-Magyarország	4,82	5,03
Magyarország összesen	4,32	7,17

A következő táblázatban jól látható, hogy a nyilvános könyvtárak megjelenésével szinte kiegyenlítődtek azok az arányok, amelyek az 1000 lakosra jutó éves állománygyarapodás mértékét mutatják: Észak-Alföld és Észak-Magyarország kivételével mindenhol a 16-os érték közelében szóródnak. A közép-magyarországi régió ezen a területen is behozta korábbi hátrányát, azonban az észak-alföldi régióban a jelentős változás sem volt elégséges a hátrány teljes leküzdéséhez, az észak-magyarországi régióban pedig ismét alig volt változás.

Leltárba vett állomány/1000 lakos

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Dél-Dunántúl	13,49	16,61
Nyugat-Dunántúl	14,46	16,01
Közép-Magyarország	7,45	15,99
Közép-Dunántúl	14,20	15,85
Dél-Alföld	13,36	15,71
Észak-Alföld	10,11	14,82
Észak-Magyarország	13,06	13,45
Magyarország összesen	11,37	15,50

A statisztikai mutatókban bekövetkező legnagyobb mértékű változást alighanem az úgynevezett beszerzési kvóta, vagyis az egy lakosra jutó éves beszerzési összeg mutatja: országos szinten több mint a duplájára emelkedett: 127 forintról 268 forintra.

ra! A változás mértéke ebben az esetben is megegyezik a korábbiakban tapasztaltakkal: a legnagyobb emelkedést a közép-magyarországi régió regisztrálhatja: 117-ről 444 forintra (csaknem négyszeresére!), a legkisebb mértékűt pedig az egyébként is hátrányban lévő észak-magyarországi régió, ahol az emelkedés alig észrevehető.

Összes beszerzés (Ft/lakos)

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Közép-Magyarország	117,48	444,32
Dél-Dunántúl	141,30	243,76
Észak-Alföld	114,56	240,40
Közép-Dunántúl	135,58	224,48
Nyugat-Dunántúl	159,31	196,73
Dél-Alföld	129,10	170,65
Észak-Magyarország	111,73	119,29
Magyarország összesen	126,27	267,82

A beiratkozott olvasók és az összlakosság arányát figyelve szembevetünk, hogy három régióban is szinte azonosan 18 százalékos körüli értéket mutat, három másikban 16 százalékos körüli, egyedül az észak-magyarországi régióban marad az érték 14 százalékos alatt. A legnagyobb korrekcióra ismét Közép-Magyarországon került sor: 10 százalékról 16,5 százalékra, ezen belül Budapesten a korábbi 8,9 százalékról 18,3 százalékra emelkedett!

Beiratkozott olvasók/lakosok (%)

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Észak-Alföld	15,66	18,24
Dél-Dunántúl	14,56	18,12
Dél-Alföld	16,49	18,12
Közép-Dunántúl	15,10	16,83
Közép-Magyarország	10,02	16,50
Nyugat-Dunántúl	14,35	16,29
Észak-Magyarország	13,36	13,53
Magyarország összesen	13,59	16,78

Mind a kölcsönzők számát, mind pedig az egy lakosra jutó kölcsönzött egységek számát tekintve a nyilvános könyvtárak megjelenésével kiegyenlítettebb lett a mezőny, a korábbi eltérések jelentősen mérséklődtek. Észak-Alföld mindkét szempontból az élre tört, Dél-Dunántúl pedig a második helyet foglalja el. A kölcsönzők számát tekintve Közép-Magyarországon volt a legnagyobb arányú a vál-

tozás, ennek ellenére még mindig az utolsó helyen áll, ezzel is bizonyítva azt a mindennapi tapasztalatot, hogy a nagy könyvtárainkban elsősorban nem a kölcsönzés, hanem sokkal inkább a helyben olvasás, vagyis a vizsgára történő gyors felkészülés dominál.

Kölcsönzők/lakosok

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Észak-Alföld	1,16	1,36
Dél-Dunántúl	1,05	1,27
Dél-Alföld	1,19	1,23
Közép-Dunántúl	1,00	1,09
Nyugat-Dunántúl	1,08	1,07
Észak-Magyarország	1,02	1,04
Közép-Magyarország	0,86	1,03
Magyarország összesen	1,03	1,15

Végül tekintsük meg az egy év alatt egy lakosra jutó kölcsönzött állományegységek nagyságát! Mint a következő táblázatban látható, a mezőny ebből a szempontból is kiegyenlítettebb lett, vagyis jelentősen csökkentek a korábbi különbségek. Közép-Magyarország valóban „középen” helyezkedik el, ugyanakkor Nyugat- és Közép-Dunántúl hátra csúszott.

Kölcsönzött egységek/lakos

	Települési könyvtárak	Egyéb nyilvánosakkal együtt
Észak-Alföld	3,88	4,32
Dél-Dunántúl	3,34	4,08
Dél-Alföld	3,67	3,87
Közép-Magyarország	3,22	3,78
Észak-Magyarország	3,63	3,66
Közép-Dunántúl	3,35	3,58
Nyugat-Dunántúl	3,39	3,56
Magyarország összesen	3,47	3,84

Összefoglalás, várható tendenciák

Az 1999-es statisztikai jelentések alapján világosan kirajzolódott előttünk, hogy az általában fejlettebbnek tartott nyugat-magyarországi térségek települési könyvtárai előnyüket elsősorban a működési feltételek kedvezőbb voltának köszönhetik: ezekben a régiókban általában magasabb az intézményekben az egy lakosra jutó alapterület, a szolgáltató helyek száma, a könyvtári állomány nagy-

sága, az év folyamán leltárba vett állomány nagysága, valamint az állománygyarapításra fordított összeg mértéke. Másképpen alakul a sorrend, ha nem a működési feltételeket, hanem a forgalmi adatokat vizsgáljuk. Mind a beiratkozott olvasók, mind a kölcsönzési alkalmak számát tekintve a dél-alföldi régió került az élre, de előkelő helyet foglal el a forgalmi adatok szempontjából az észak-alföldi régió is. Vagyis a sokat emlegetett hátrányos helyzet elsősorban a működés anyagi feltételeiben tükröződik, és szó sincs arról, hogy jelentősen és kedvezőtlenül befolyásolná a könyvtárhasználat intenzitását.

Mind az elmúlt tíz év fejlődéséből, mind pedig a nyilvános könyvtárak megjelenéséből elsősorban Budapest profitált: itt volt a legnagyobb mértékű a fejlesztés, és itt jelent meg a palettán a legtöbb, a legdifferenciáltabb szolgáltatást nyújtó nagy szakkönyvtár és egyetemi könyvtár.

A fejlődés tendenciái azt mutatják, hogy a kilencvenes évek elejének nagy viharai (tömeges könyvtárbezárások, drasztikus könyváremelkedések, súlyos forráshiányok) elcsendesültek, a különböző mutatók „görbéi” mindinkább kisimulnak, az egyes térségek közötti különbségek egyre inkább mérséklődnek. A különbségek leküzdésében nagy szerepe van a könyvtári törvényben biztosított támogatási formák megjelenésének, a nyilvános könyvtárak színrelépésének, és tegyük hozzá bizakodva: annak a társadalmi felismerésnek is, mely szerint nem képzelhető el gazdasági fejlődés megfelelő kulturális háttér, ezen belül az információ korszerű módon történő biztosítása nélkül.

Vidra Szabó Ferenc

Az Európai Unió az Országgyűlési Könyvtárban

(Az Országgyűlési Könyvtár tájékoztatási tevékenysége
az Európai Unióra és más nemzetközi szervezetekre
vonatkozóan)

Magyarország az elmúlt évtizedekben – a történelmi és politikai előzményeket most ne firtassuk – valamennyi, számára fontos nemzetközi szervezethez csatlakozott. Voltak, amelyeknek alapító tagja lett, voltak melyekhez több-kevesebb idő elteltével csatlakozott és voltak természetesen olyan csatlakozási egyezmények is, amelyeknek ratifikációja jó néhány évet váratott – vagy várat még ma is magára.

Az Országgyűlési Könyvtár (OK) alapítása – 1870 – óta (és azóta folyamatosan) kiemelt figyelmet fordított a gyűjtőkörének megfelelő jogi, történelmi és politikai szakirodalom szakszerű szerzeményezésére és feldolgozására. E feladatkörének megfelelően nyitott volt és nyitott ma is a „változó világ” információinak fogadására és szolgáltatására, különös figyelmet fordítva a nemzetközi szervezetek irodalmának gyűjtésére. Példaként utalnék arra, hogy szinte elsőként vette fel a kapcsolatot olyan nemzetközi szervezetek könyvtáraival és dokumentációs központjaival,

melyekhez az ország csatlakozott (Népszövetség, majd jogutódja az ENSZ, ILO, UNESCO, IAEA, GATT/WTO, Interparlamentáris Unió, Európa Tanács, NATO, OECD). Parlamenti könyvtári funkciójánál fogva az elsők között tett eleget a parlamenti könyvtárak cserekapcsolatait szabályozó 1886-os brüsszeli egyezményben foglaltaknak. Gyűjteményében mindenkor fellelhetők voltak és fellelhetők az EGK/EU és az Európai Parlament kiadványai (sok esetben az akkori szabályozás szerint ezek a dokumentumok ún. *zárt* minősítést kaptak).

Érdekes egy kis figyelmet fordítani arra, hogy a nemzetközi szervezetek vonatkozásában hogyan alakult a könyvtár gyűjtőköri állománya, mely témák kaptak prioritást.

Kezdetektől fogva letétként és kölöngyűjteményként kerültek feldolgozásra a Népszövetség, majd jogutódja, az ENSZ kiadványai.

Az alapokmány 1945. október 24-én Dumbarton Oaks-ban (San Francisco) került aláírásra. Magyarország 1955. december 14-én, 15 másik országgal együtt (Albánia, Bulgária, Románia, Ausztria, Finnország, Írország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, valamint 6 afrikai és ázsiai ország) lett a világszervezet tagja.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Alapokmánya preambulumban megfogalmazásra és aláírásra kerültek az alapító 51 ország kormányának – ma 189 állam nemzetközi szervezete – egységesített céljai.

Az ENSZ alapokmánya a szervezet célját és alapelveit a következőkben határozta meg:

- nemzetközi béke és biztonság fenntartása,
- a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének a tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok fejlesztése,
- nemzetközi együttműködés létesítése a nemzetközi gazdasági, szociális, kulturális és humanitárius problémák megoldása, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásának előmozdítása,
- legyen az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek összehangolásának központja.

Kezdetben a fenti célok megvalósítása érdekében kiadott hivatalos kiadványok, monográfiák kerültek könyvtárunk állományába (természetesen a letét visszamenőleges dokumentumellátást biztosított, tehát a gyűjtemény bővebb témakört jelent). Az idő teltével azonban átalakult a kiadói politika és megnőtt az olyan fontos kérdések szakirodalma, mint pl. az európai gazdaság, így megnövekedett az Európai Gazdasági Bizottság kiadványainak a száma, vagy például számos dokumentum foglalkozott a világűr- és tengerjoggal, demográfiával, emberi jogokkal, veszélyes áruk szállításával, környezetvédelemmel, szociális és munkaügyi kérdésekkel, nem is beszélve a szerteágazó statisztikai kiadványokról.

A feldolgozó és tájékoztató könyvtárosok napi munkájuk során tapasztalják, hogy az ENSZ egy-egy kérdést hosszú évekig, évtizedekig tárgyal, s határozataik még meghozataluk után sem kötelezőek a tagországokra nézve. A dokumentumhegyek eközben pedig csak nőnek, növekednek. Tapasztalják a szervezetek életében bekövetkezett változásokat is. Pl. az UNESCO által megjelentett monográfiák száma jelentős mértékben csökkent, néhány fontos folyóirat – melyek korábban letéti formában érkeztek – előfizetésessé váltak azután, hogy Nagy-Britannia és az USA évekig nem vett részt az UNESCO munkájában. Érzékelhetően válto-

zott például a kiadói politika az afrikai, ázsiai, latin-amerikai kérdést illetően is. Szintén csak példaként említeném az ENSZ Egyetem – UNU (Tokyo) kiadványait. Az általuk kiadott kiadványokat csak néhány éve kapjuk letéti formában, korábban a fontosabbakat az OK vásárolta.

A fentiek szerint nem szeretnék következtetéseket levonni, de számunkra, mint gyarapító, feldolgozó, tájékoztató könyvtárosok számára a kiadványok számának növekedése, csökkenése, átértékelődése jelent valamit.

Figyelmükbe ajánlom a 2000. szeptember 6-8. között New York-ban tartott Millenniumi Csúcstalálkozón elfogadott Nyilatkozatot (A/RES/55/2 határozat) amely „191 (sic!) nemzet aggodalmait tükrözi” – jelentette ki Kofi A. Annan, az ENSZ főtitkára. „A Nyilatkozatban a világ vezetői világos utasításokat adtak arra vonatkozóan, hogy a világszervezetet hogyan igazítsuk az új évszázad követelményeihez. Jogosan aggódnak az ENSZ hatékonyságát illetően. Tetteket, s mindenekelőtt eredményeket akarnak.”

A Nyilatkozat főbb pontjai:

1) Értékek és elvek

...Bizonyos alapvető értékeket elsődrendű fontosságúnak tartunk a nemzetközi kapcsolatok terén a huszonegyedik században. Ezek közé tartozik:

    Szabadság – Egyenlőség – Szolidaritás – Tolerancia – A természet tisztelete
    – Közös felelősség

2) Béke, biztonság és leszerelés

3) Fejlődés elősegítése és a szegénység megszüntetése

4) Közös környezetünk megvédése

5) Emberi jogok, demokrácia és jó kormányzás

6) A sebezhető megvédése (a rászorulóknak védelme)

7) Afrika sajátos szükségleteinek kielégítése

8) Az ENSZ megerősítése

Ilyen előzmények és ezen tapasztalatok birtokában – figyelemmel a fokozott érdeklődésre – könyvtárunk életében az utóbbi években kiemelt szerepet kapott az **Európai Unió**s tájékoztatási tevékenység.

Az Európai Unió (EU) létrehozásának a gondolata a Római Szerződés (EKG) bevezetőjében került megfogalmazásra (aláírása: 1957. március 25. – aláíró [6 ország]: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, NSZK, Olaszország). Az Európai Közösség Alapító Szerződésének és a későbbiek folyamán az Európai Unió Szerződés (Maastrichti Szerződés, 1992. február 7. – aláíró 12 ország, ma 15 ország a tagja) preambulumban megfogalmazásra kerültek az európai népek összefogásának alapjai. (A vonatkozó dokumentumok számos nyelven az OK-ban az érdeklődők rendelkezésére állnak.)

Az EU Magyarországgal (mellette még Bulgáriával, a Cseh és Szlovák Köztársasággal, Lengyelországgal, Romániával) társulási szerződést (ún. Ideiglenes Megállapodást) kötött, amelyet 1991. december 16-án írtak alá. Később társulást kötött további négy állammal: Észtországgal, Lettországgal, Litvániával, Szlovéniával. Tehát összesen 10 közép-kelet-európai országgal (időközben a Cseh és Szlovák Köztársaság szétvált).

Az Európai Bizottság 2000. évi jelentésének előszavában (Európa Ház, 2000) a következő gondolat fogalmazódik meg:

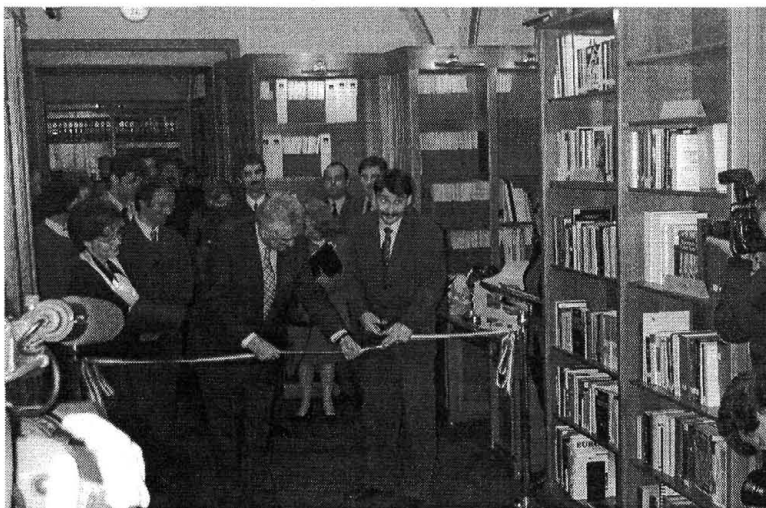
„Eltelt egy év és a brüsszeli Európai Bizottság újabb átfogó értékelést készített az EU-ba tagfelvételüket kérő országok előrehaladásáról, vagyis arról, milyen mértékben tudnak eleget tenni a jelöltek a tagsággal járó követelményeknek. Egyfajta országvizsga ez, melynek során a törvényhozó, a szakember és az állampolgár teljesítménye egyaránt mérlegre kerül.”

A fentieket követően röviden az OK uniós kiadványgyűjtéséről, tájékoztató tevékenységéről:

A rezerváltástól kezdődően a Magyar Országgyűlésben – és az OK-ban is – kiemelt figyelmet kapott és kap az ország EU-csatlakozásával összefüggő felkészülés.

Az EU Magyarországgal 1991. december 16-án aláírta a társulási szerződést (az ún. Ideiglenes Megállapodást). A társulási szerződés azonban nemcsak Magyarországot érinti, hanem a térséghez tartozó államok népes csoportját. Így korántsem elhanyagolható, hogy 1990 óta a könyvtár különös figyelmet fordított a közép-kelet-európai országok uniós témakörben megjelent kiadványainak a szerkesztésére.

A fentiek alapján szinte természetes volt, hogy a könyvtár folytassa elődei szakmailag megalapozott gyakorlatát, azaz folyamodjék az Európai Unió (EU) letéti könyvtári státusáért. Ennek eredményeként az Európai Bizottság X. Főigazgatósa – a könyvtár korábbi kezdeményezésére – 1999. júniusában úgy döntött, hogy az Országgyűlési Könyvtárban európai uniós letéti könyvtárat hoz létre. Ez volt az első olyan letéti könyvtár a régióban, amely az Európai Unió *területén kívül* került megszervezésre. A letéti könyvtár és az uniós szakolvasóterem megnyitására 2001. január 29-én került sor, dr. Áder János, az Országgyűlés elnöke és Michael Lake, az Európai Unió Magyarországi Delegációjának vezetője jelenlétében.

A megnyitást megelőzően is, de azóta is folyamatosan a könyvtár valamennyi munkatársának módjában áll tapasztalni, hogy a magyarországi európai uniós tájékoztató és információs intézmények/központok és gyűjtemények egyikében sem teljes az uniós tárgyú dokumentumgyűjtemény és információs/tájékoztató tevékenység, holott az OK több évtizede vásárolta és a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tette a válogatott dokumentumokat. Tapasztaltuk továbbá, hogy egy-egy kérdés megválaszolására nem minden esetben elegendő az OK, az EDC-k, az Európai Bizottság Magyarországi Delegációjának dokumentum-háttere, valamint a rendelkezésre álló információs háttér. Az első néhány hónap tapasztalataként úgy látjuk, hogy az uniós tárgykörben folyó tájékoztató tevékenységét a könyvtár elsősorban azért képes jó hatásokkal ellátni, mert a könyvtár rendelkezik:

- az Európai Unió hivatalos közlönyével (Official Journal) L és C sorozat, papír formátumban, angol nyelven, 1973-tól, (CD 1999-től)
- az Unió kiadóhivatala által kiadott dokumentumokkal, ma már letétként érkező dokumentumokkal (főleg angol nyelven),
- az 1999 előtt saját döntése alapján vásárolt uniós kiadású és uniós tárgyú dokumentumokkal,
- az Európai Bizottság ajánlásaival, előterjesztéseivel, jelentéseivel (COM dokumentumok),
- a Gazdasági és Szociális Bizottság (ESC) véleményeivel, jelentéseivel,
- a Régiók Bizottsága (CdR) véleményeivel, jelentéseivel,
- s letéti könyvtárként ingyenes hozzáférést kapott az EU adatbázisaihoz.

Segítséget jelentett, hogy az Európai Unió Bizottsága Magyarországi Delegációja támogatásával a könyvtár korszerű integrált könyvtári rendszert vezethet be az uniós dokumentumok nyilvántartására (Corvina). Az integrált rendszer rendkívül fontos számunkra, mert terveink szerint letéti könyvtárként egy hazai „központi uniós adatbank” felállítását is tervezzük. (Az adatbank megjelölés alatt nem a korábban, a hazai könyvtárügy vonatkozásában használt kifejezést és tartalmat értjük.) E rendszeren keresztül lehetőség nyílik majd az információk gyors és hatékony közvetítésére a hazai régiókba, a tagállamokba és a csatlakozás előtt álló közép-kelet-európai országokba. Ha a megfelelő feltételeket sikerül megteremteni, új információs csatorna nyílna az érintettek egyre bővülő köre számára és ezzel (nem utolsó sorban) jelentős megtakarítások is elérhetők.

Az Országgyűlés általában és a csatlakozás parlamenti kérdéseiben, az Európai Integrációs Ügyek Bizottsága (EIÜB) és a Külügyminisztérium különösen kiemelt szerepet tulajdonít az uniós kérdések szakszerű megközelítésének, a lakosság, az állampolgárok tájékoztatásának. Ezt a célt nemcsak a letéti könyvtár szolgálja. Az Országgyűlés honlapján naprakész információk találhatók a közösségi joganyagot átvevő törvényekről, az Országgyűlés EIÜB-nak és albizottságainak munkájáról (összetételéről, működésükről, üléseikről). Honlapján (www.mkogy.hu cím alatt) megtalálhatók az integrációs politikai vitanapok eseményei, összefoglalói, kormánybeszámolók, interpellációk, kérdések és azonnali kérdések, egyéb programok (pl. delegációk ki- és beutazásai, parlamenti konferenciák, egyéb információs hírek, Európai Értesítő, stb.)

Pintér Katalin

Internet Fiesta 2001

LAKOSSÁGI   **I**NTERNET   **N**APOK   **K**ECSKEMÉT
ISKÖRÖS
ISKUNHALAS

Az Internet Fiesta együttműködés keretében 2001. március 2–3-án rendezték meg az „Internet Fiesta a könyvtárakban – Könyvtárak az Internet és digitális kultúra terjesztéséért” c. konferenciát, amely egyben a 2001. évi országos rendezvénysorozat első programja is volt.

Az országos konferencia mellett kapcsolódó, vidéki rendezvények szerveződtek, melyek közül Kecskemét volt az egyik kiemelt helyszín. A kecskeméti Katona József Könyvtár nem egyedül, hanem azokkal az intézményekkel együttműködve képviselte Bács-Kiskun megyét, amelyek még 2000-ben megalakították a Bács-Kiskun megyei Internet Fiesta hálózatot. A hálózat tagjai 2000-ben egy közös Net-Totó játék rendezőiként, 2001 márciusában pedig a „**LINK**” rendezvény kétnapos önálló programja keretében valósították meg a közös cél elérését. A LINK programban részt vett könyvtárak: Katona József Könyvtár (Kecskemét); Petőfi Sándor Könyvtár (Kiskőrös); valamint a Kiskunhalas Város Képviselő-testületének Városi Könyvtára (Kiskunhalas).

2001. március 2–3-án az említett könyvtárak egész napos programokkal, bemutatókkal, játékokkal, valamint nyereményekkel és meglepetésekkel várták a vállalkozó kedvű kecskeméti és Bács-Kiskun megyei lakosokat: azokat, akik még nem hallottak az internetről, de szerették volna megismerni; azokat, akik már hallottak róla, de még nem próbálták; valamint minden kezdő használót és érdeklődőt.

A Katona József Könyvtár kétezer szórólap kiküldésével, a helyi médiumokban való szerepléssel igyekezett felhívni a lakosok figyelmét.

A betérő érdeklődőket az előcsarnokban elhelyezett figyelemfelkeltő plakátok, feliratok igazították útba. Az előcsarnokból nyíló konferenciateremben teljes nyitvatartási időben folyt „**LinkQuiz**” játékunk, melyben különböző korcsoportok részére többtémakörben összeállított kérdések szerepeltek. Feladatlaponként három kérdést kellett a vállalkozó szellemű játékosainknak megfejtetni, melyből kettő az internet segítségével, egy pedig az internetről szóló szakirodalom alapján volt megválaszolható. A kérdések megválaszolásában szakképzett kollégák segítettek. Az érdeklődők tehát itt találkozhattak először az internettel, aki még nem használta, itt sajátíthatta el az első lépéseket is.

A feladatlapokat helyesen megfejtők 1 óra internetezési lehetőséget nyertek, és ezt azonnal igénybe vehették a rendezvény ideje alatt az Infotéka számítógépeinek egyikén.

Az Infotékában érdeklődőink közelebből ismerkedhettek meg az internettel (ehhez segítséget biztosítottunk), illetve egy újabb játékunkra: a „**Netv@dászat**”-

ra is jelentkezettek. A Netv@dászat feladatlapjai hat kérdést tartalmaztak, melyeket az internet segítségével lehetett megválaszolni. A megfejtések önállóan történtek, kollégáink csak technikai segítséget adtak. A játékban a helyes megfejtők között értékes nyereményeket sorsoltunk ki: könyv és CD-ROM-csomagokat, valamint a Neumann Ház által felajánlott Bibliotheca Hungarica multimédiás CD-ROM-okat.

A játékok mellett mindkét nap érdekes programmal is vártuk az érdeklődőket. A rendezvény első napján internetes bemutatót kaptak az érdeklődők „**Utazás az interneten**” címmel, amelyben érdekes magyarországi turisztikai célpontokat, honlapokat ismerhettek meg. A program nagyon sikeres volt, célját elérte, hiszen prezentálta, hogyan lehet székben ülve megkeresni a pannonhalmi apátságot, Róma híres képtárait, Thomas Mann zürichi emlékházát stb. A bemutatón részt vett látogatóink közül többen visszatértek a rendezvény után újabb érdekes helyeket felkeresni, és a tematikus linkgyűjteményből néhányan megőrzésre is kértek példányt.

A program második napján került sor a „**Nagyik a Neten: Idősebbek is elkezdhetik**” c. rendezvényünkre. Vendégeinknek megérkezésükkor – külön a rendezvény céljára készített – Internet Fiesta csokoládéval kedveskedtünk, majd beszélgetéssel folytattuk az egymással és az internettel való ismerkedést. Röviden bemutatuk az internet működési elvét, előnyeit, hátrányait, egy-két jellemző tulajdonságát, illetve vártuk a nagyik kérdéseit, dilemmáit, valamint élménybeszámolóit is, hiszen 2 fő gyakorlott használó volt közöttük, akik az Infotéka rendszeres látogatói, és akik a könyvtárossal együtt segítették a bizalmat megerősíteni az új technikai eszköz és lehetőség iránt. A beszélgetésből nagyon érdekes dolgok derültek ki. Egységesen jellemző volt, hogy bár általában – olvasmányaik alapján – fel tudták idézni az internet működési elvét, mégsem értették teljesen, hogy miről van szó. A leggyakrabban elhangzó kérdések a következők voltak:

- „Létezik-e egy világeközpont, egy olyan központi hely, ahol egyszerre tárolódik az interneten elérhető összes információ?”
- „Mi van, ha valaki már használja az adott weboldalt, akkor az én vonalam foglaltat jelez?”
- „Lehet-e ezekre az információkra konkrétan rákeresni, segíti-e valamilyen rendszer vagy stratégia a keresést?”
- „Felügyeli-e valaki, hogy mi kerül az internetre?”
- „Minden csak angol nyelven található meg a weboldalakon?”
- „Megéri-e saját technikai háttérrel használni az internetet, illetve melyik vállalatnak/szolgáltatónak van a legelőnyösebb árkonstrukciója, árkinálata?”
- „Én feltehetek-e szöveget, képet az internetre?”
- „El tudok rontani egy weboldalt azzal, hogy rosszul nyomok meg valamit?”

A beszélgetés után meglepetések várták a vállalkozó szellemű nagyikat: három számítógépen próbálhatták ki az internetet: a barangoláshoz útravalóul linkgyűjte-

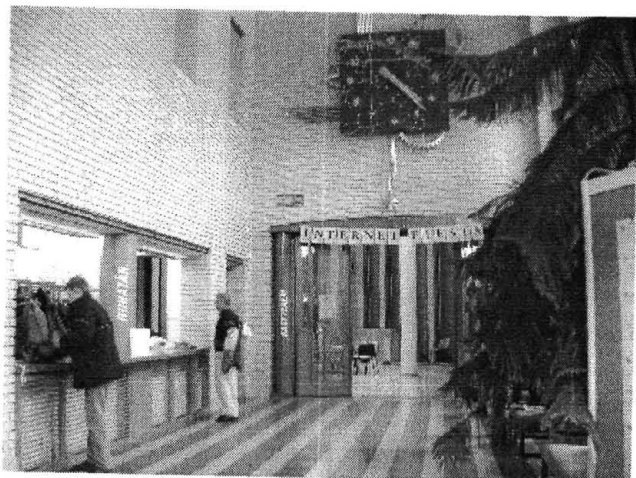
ményt készítettünk; három számítógépen próbálhatták ki az interaktív csevegő programot is, melyet előzőleg részükre beállítottunk; további két gépen mutattuk be az egyik legkedveltebb szolgáltatást, az elektronikus képeslapküldő-szolgálatot; és ugyancsak két gépen olvashattak bele a közös, részükre létrehozott *netnagyi@free-mail.hu* elektronikus postaládába, ahol egy elektronikus képeslap „A Katona József Könyvtár üdvözi a Netnagymamákat és Netnagypapákat az interneten” felirattal várta az érintetteket. A nagymamák és nagypapák rendkívül érdeklődők voltak, idegenkedésüket, félelmeiket, szorongásaikat sikerült feloldani. Különösen nagy sikert aratott a tematikus keresési lehetőség és az elektronikus levelezés megismé-
rése. 18 fő vett részt rendezvényünkön, közülük már a következő héten öten látogattak vissza az Infotékába.

Legfontosabb tapasztalatunk az volt: az idősebb korosztály is igényli, hogy többet tudjon az internetről. Ez a fajta tudásigény ugyan nem jelentkezik olyan nagy százalékban, mint a fiatalabb korosztályoknál, de sokan érdeklődnek. Szintén általános tapasztalat, hogy sokan félnek, és ennek az az oka, hogy még sohasem próbálták, azaz nem tartanak jobban az internet használatától, mint a telefonhasználatától annak idején. Sokkal több időt igényel az egér, a billentyűzet stb. biztos kezelésének elsajátítása. Általában is több időre van szükségük az internet használatának megtanulásához, egy honlap használati elvének megértéséhez, de ha végre sikerül, a leghálásabb közönséget szereztük meg magunknak. Az idősebb korosztály is tudja ugyanolyan rutinnal kezelni a programokat, ha már volt alkalmuk többször gyakorolni, legfeljebb a rutinoság elérése hosszabb ideig tart. Használat közben az ok-okozati összefüggések megvilágítása több időt igényel, mint általában, ilyenkor jól jönnek az egyszerű, életből vett példák. A Katona József Könyvtárban a leggyakoribb probléma például az volt, hogyan magyarázzuk meg: „mi az a link?”. Általános jellemző, hogy a nagymamák és a nagypapák türelmesebbek, ha nem találják meg a keresett oldalakat, mint a fiatalabb korosztály. A rendezvényen különösen nagy sikere volt a tematikus linkgyűjteménynek, az itt összegyűjtött URL-címek közül pedig az egészséggel, kertészkedéssel foglalkozó, interaktív keresztrejtvényeket és kvízeket tartalmazó weboldalaknak. Szinte minden érdeklődőnél megmutatkozott, hogy előszeretettel keresik fel azokat a helyeket, ahol már jártak: British Museum, Yale University, Róma stb., és élvezettel látják viszont a kedves emlékeket. Különösen nagy sikerük volt a résztvevők körében a képeknek, videofelvételeknek.

A rendezvényeken közel 150-en vettek részt, akiknek 45%-a felnőtt, 35%-a 10–14 év közötti diák, 20%-a 14 év alatti gyerek volt.

A legfontosabb tapasztalat, amiről a visszajelzések nagy része is szólt, hogy Internet Fiesta rendezvényre, a teljes hozzáférés biztosítására, bemutatókra többször lenne igénye a lakosságnak.

Süveges Katalin

A vendégek eligazodását feliratok segítik, a konferenciateremben mindenkit vár a LinkQuiz játék

Ismerkedés az internettel, folyik a LinkQuiz játék

Az Infotéka is szeretettel látja a rendezvényre érkezőket

*Utazás az interneten:
a barangolást
a könyvtáros segíti*

„Hogy is mondták...?”

*„Nagyik a Neten:
Idősebbek is elkezdhetik”
Beszélgetés az internetről,
gondolatok, vélemények,
kérdések,
élménybeszámolók...*

Egy csendes esemény kihangosítása

Egy-egy bibliográfiai munka megjelenése – természetéből, jellegéből adódóan – ritkán tartozik az ünnepek közé, eredményeit, még ha kimagaslóak is, a zajgással, tapssal, vivátokkal kísért események közé aligha számíthatjuk. Ne tévesszen ez meg becsületet illetően – a szellemi munkának ezt a nemét ugyanis inkább a szerénység és az alaposág jellemzi, mintsem a szerzők magakelletése vagy mások által való megünneplése. Jó okunk van rá azonban most, hogy a magunk módján ez esetben figyelmet és reflektorfényt kérjünk – egy nagyszabású sajtó-bibliográfiai vállalkozás ért ugyanis a közelmúltban a végpontjához. Az elmúlt év végén megjelent Lakatos Éva Magyar irodalmi folyóiratok című kiadványsorozatában a lezáró jellegű utolsó kötet (a Vagyunk-tól a Zsombolyai Közlöny-ig terjedő, befejező alfabetikussal egység), vagyis kézbe vehetjük immár az 1972-ben útjára indított bibliográfiai opus magnumot a maga teljességében. A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában – a közreadó intézmény más bibliográfiai sorozataival párhuzamosan – napvilágot látott kiadvány roppant gazdag és kitartó munka eredménye; az ilyen vagy ehhez hasonló művek tető alá hozása jószerivel nem is egyetlen emberre, inkább csoportra, munkaközösségre szabott feladat szokott lenni. Ám úgy tűnik, hogy a szorgalom, a kitartás mellett a vállalkozást a szerencse csillaga is kísérte – közel három évtizeden át. Változhatott a felelős kiadó többször (a PIM mindenkori főigazgatója), a munka lektora (jó ideig Fenyő István, majd ő és Beliczay Angéla végezte ezt a munkát, az utolsó köteteken azonban már nem szerepel lektor), némiképp a külleme, kivitele is, sőt a kiadás anyagi alapjait is a költségvetési forrás mellett egyre inkább pályázati, az antikváriumok szponzorálását jelentő támogatásokból lehetett csak biztosítani, ám maga a szerző és a hírlap-bibliográfia lényegi koncepciója végig azonos maradt létrehozójának makacs célratörése, kitartása eredményeként.

Már egy szikár és a tartalom mennyiségi, időbeli adatait felsorakoztató szemle is sejtetheti, hogy Lakatos Éva milyen nagyszabású feladatot végzett el. A betűrendes szakaszokat adó részkiadványok sora a számozás szerint 35 „füzetben”, valójában – az összevonások eredményeként – 14 (egyre vaskosabb) kötetben jelent meg – s ez együttesen, a folyamatos lapszámozással egy 3705 oldalas művet tesz ki. Benne több mint 4600 folyóirat-tétellel, a periodikák minuciózus, gondos, elemző leírásával és analitikus adattárával. Gyűjtőkora az időben az első irodalmi lap, a Magyar Musa megjelenésétől (1786–) az 1944-ben indult orgánumokig tart (az 1945 előtt indult, de tovább élő lapok esetén természetesen megadva a teljes, későbbi folyamokra vonatkozó információkat is), formai tekintetben szerepel benne valamennyi, a napilapoknál ritkább, az évkönyveknél, évlapoknál, naptáraknál sűrűbb megjelenésű időszakos kiadvány. Igen lényeges, hogy az „irodalmi lap” fogalmát Lakatos Éva igen szélesen értelmezi, vagyis a szűkebben vett irodalmi,

irodalomtörténeti lapok mellett szerepelteti mindazokat a politikai, művészeti, tudományos, kulturális periodikákat, sőt azokat az élclapokat, alkalmi kiadványokat is, amelyeknek akár szerzőik, szellemi profiljuk révén, akár a közlemények jellegéből adódóan az irodalmisághoz több-kevesebb kapcsolatuk van, illetőleg ehhez adalékuul szolgálhatnak. A mű természetesen hungarica-bibliográfia is – az országhatároktól független a lap „magyar” jellegének azonosítása. A kiadvány eredeti célja elsősorban az volt, hogy a bibliográfiai sorozat a beszerzést, az állomány gyarapítását, a hiányok pótlását segítse és az irodalmi lapok belső feltárását végezze el, az első füzetek megjelenése után azonban a szerző engedett a visszajelzéseknek, kihívásoknak, és vállalkozott a címek körének fokozatos bővítésére – egyre több vidéki napilapot, a rokonterületek folyóiratait is gyűjtési körébe vonva, és a leírások körébe vont vagy az annotációkban megjelenített adatokat is egyre részletesebben adta meg.

Lakatos Éva munkájának legfőbb értéke azoknak az adatcsoportoknak a részletességében, pontosságában és lehető teljességében áll, amelyeket a hagyományos sajtóbibliográfiák nem vagy csak ritka esetekben tartalmaznak. Nem elégedve meg a fő adatok (cím, alcím, megjelenési hely, felelős szerkesztő) leíró azonosításával, igen nagy gonddal tárja fel a lapok változékony elő- és utóéletét, fő és melléklapjainak viszonyát, társ- és testvérkiadványait, nemcsak az évfolyamok számait, de a folyamatos lapszámozás esetén a megjelent oldalszámok adatait is közli, felveszi (ha ez azonosítható) a borítólapok grafikai tervezőit, regisztrálja a mellékletek (pl. kotta- vagy térképmellékletek), a táblák számát. Sajtó- és könyvtörténeti kutatások ösvényeire nyit – egyebek között – azzal, hogy a borítólapokon megjelenő vagy egyebütt fellelhető előfizetési felhívásokat, a lapkiadó könyvjegyzékeit is jelzi.

Az irodalomkutatók – nemcsak a sajtótörténészek, hanem mások is: jelesül a monográfusok, a kritikai kiadások szerkesztői, gondozói – a leghatalmasabb segítséget az évfolyamonként (kevésbé jelentős lapok esetén két-három évfolyam öszszefonásával) szerepeltetett szerzői névsorok révén kapják. Bár az egész mű evidensen autopsziára épül – a folyóiratszámok kézbevételeivel, elemző vizsgálatával végzett munka sok-sok nyomával –, ezek a szerzői listák, amelyekben az irodalmi lexikonokban szereplő vagy az orgánumban folyamatosan publikáló írók, költők, publicisták sorakoznak betűrendben, csakis ezzel a fáradságos jegyzetelő, annotáló módszerrel készülhettek.

Ha már itt tartunk, fel kell tenni a kérdést: tényleg teljessé vált-e az utolsó betűrendes kötettel „a Lakatos”? Nem siettük-e el a hírverést? Az 1972-es előszó még (a fent jelzett szerzői adatsorokat együttesen kamatoztathatóvá tevő) névmutatót, a magyar irodalmi periodikák helyszíntérképét, időrendjét kutathatóvá tevő földrajzi és kronológiai indexeket is ígért, a kötetek sorát lezáró utószó viszont úgy fogalmaz („önálló kiadványba” kívánkoznak – olvashatjuk), hogy abból (igaz, borítólátóan) az sejthető: épp e visszakereső apparátusok létrehozásának még bizonytalanok a feltételei. Aligha tartható kiadói (?) álláspont lenne ez: a leíró, elemző részbe fektetett több évtizedes munka eredménye maradna így csonkán, torzóban annak dacára, hogy az alapkötetek napvilágot láttak már. Sőt, azt is lehetne mondani, hogy indexek nélkül olyan maradna ez a nagy mű, mintha egy értékes kincsek kiaknázását szolgáló bányafeltárást csillék, liftek, transzportörök nélkül akarna valaki működtetni...

Egyéni teljesítményt, ugyanakkor egy műhelymunka produktumát méltatjuk: úgy tűnik, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai sorozatai egymást kiegészítő, hiánypótló vállalkozásokként születnek és jelennek meg. A Lakatos-féle nagy sajtóbibliográfiát az ugyancsak sorozatosan megjelenő és vége felé közeledő irodalmi antológiák és gyűjtemények (Madár Lajos) bibliográfiája, az Est-lapok, a Magyar Nemzet irodalmi anyagainak repertorizált feltárásai (Pesty Ernő, illetve Kendené Palágyi Erzsébet, majd Dékány Endre munkái), valamint egyes folyóiratok repertóriumai (Dokumentum, Munka, A Tett, A Ma, 2x2, Munkások Újsága, Arany Trombita, Magyar Írás, Gondolat, Diogenes, Független Szemle, Kék Madár, Élet és Literatúra, Muzarion) és személyi bibliográfiák (Krúdy Gyula, Radnóti Miklós, Németh László) egészítik ki.

A most reflektorfénybe állított irodalmi sajtóbibliográfia a könyvtárak kollektívális együttműködésének is szép példája: a szerző a fővárosi nagykönyvtárak hír- lap- és folyóirat-állományának helyszíni vizsgálatát végezte el (az OSZK törzsanyagát kiegészítve az MTA, a FSZEK, az Egyetemi Könyvtár, a Ráday, az Országgyűlési, a Rabbiképző Intézet könyvtárának gyűjteményeivel), de kiegészítéseket kapott nagy vidéki egyetemi könyvtáraink munkatársaitól is (Debrecenből az Egyetemi Könyvtártól és Református Theológiai Akadémia könyvtárától, Szegedről az Egyetemi és a Somogyi-Könyvtártól). Ez utóbbiakból és a határon túli nagy magyar gyűjteményekből érkező „pótlások”, korrekciók, valamint az első füzetek „szűkebb” gyűjtőkörének kiegészítései alapján akár egy bővített, revideált kiadást, akár egy pótkötet megjelentetését sem érezzük – a már említett mutatókötettel együtt – túlzó óhajnak.

Azzal indítottunk: a felhangosított ünneplésnek szántuk ezt a szemlét. Egy nagyszabású, egyszemélyes bibliográfiai vállalkozás nyilvános dicséretének. A gépesített adatfeltárások személytelenségének korában hadd emeljünk ki még egy – látszólag mellékes – vonást: a mű némiképpen rejtelkedő személyességét. Minthogy ez nem ellentétes a pontossággal és objektivitással. Egy-egy annotációban, a fellelhető és verifikálható példányok hiánya vagy lappangása esetén Lakatos Éva több esetben is leírja ezt a megjegyzést: „nem láttam”. Ami nem csak szubjektív „kézjegy”, hanem az inverzére is mutat: arra, hogy valamennyi többit látta, kézbe vette, elemezte, feldolgozta. Csak a „negatívát” jelzi ilyen módon, a többi – eo ipso. Az ilyen személyes apróság is a munka etikájára, egy évtizedeken át végigvitt könyvészeti alkotás megbízható teljesítményére utal.

Fogarassy Miklós

Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*

Szögi László főigazgató úrtól, kedves kollégámtól kaptam azt a megtisztelő felkérést, hogy a mai ünnepi alkalommal az *Egyetemi Könyvtár Évkönyveinek* nem is az elmúlt esztendőben – miként ezt a meghívó jelzi –, hanem igazán frissen, az idén megjelent X. kötetét bemutassam. Megtisztelőnek érzem a felkérést, mert a kötet száma, a X. – függetlenül a palota átadásának évfordulójától – visszatekintésre késztet, és egyetlen kötet elemzésénél többre is alkalmat kínál, illetve kötelez.

A tudományos és szakkönyvtári ellátásban résztvevő könyvtárak, azok munkatársai a szorosan vett könyvtárosi, szakmai munkájukról vagy az egyes tudományterületeken végzett kutatásaikról, eredményeikről egyrészt a könyvtári szak-sajtóban, másrészt a könyvtárak gondozásában megjelenő önálló kiadványokban, illetve kiadványsorozatok egyes kötetekben adnak számot. A száz évnél hosszabb múltra visszatekintő *Magyar Könyvszemle* mellett publikációs lehetőséget kínált és kínál a *Könyvtári Figyelő* és a *Könyv, könyvtár, könyvtáros* (korábban *Könyvtáros*) folyóirat is. A nagy múltú tudományos könyvtárak egy része azonban önmaga is arra törekedett, törekszik, hogy a gyűjteményeit részben vagy egészben bemutató ismertetések, munkatársainak rövidebb lélegzetű tanulmányait saját kiadású, egyes tartalmú kötetekben is közreadja. Ezért jelentek, jelennek meg a könyvtári évkönyvek, amelyek ugyan nevükkel az évenkénti periodicitást ígérik az olvasóknak, a valóságban azonban ennél általában nagyobb időközökben látnak napvilágot.

Így van ez az Egyetemi Könyvtár esetében is, amelynek évkönyvei sorozatában az első kötet címdalán az 1962. év szerepel, bár az előszót az intézmény akkori igazgatója, Mátrai László 1961 októberében írta. Az Egyetemi Könyvtár akkor már az egyetemi oktatás számára szakk bibliográfiái, valamint rövidebb-hosszabb terjedelmű, a *budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai* címet viselő, 17 önálló füzetből, kötetből álló sorozatot jelentetett meg. Az *Évkönyv* előszava és a kötet tanulmányai nem szólnak arról, hogy az új, gyűjteményes köteteket milyen gyakorisággal tervezték közreadni. Az egykori és a közelmúltban újraélesztett gyakorlat a kétévenkénti megjelentetés lett.

Az *Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* kötetek 1962-től a páros számú esztendőkből, folyamatosan hat alkalommal láttak napvilágot. Az 1972-ben közreadott VI. kötetet csak 1997-ben követte újabb. Ekkor az *Évkönyvet* Szögi László főigazgató főszerkesztőként a korábbiaknál nagyobb terjedelmű, kettős kötettel, a VII. és VIII. kötettel indította ismét útjára. A kiadványt 1999-ben a IX. majd most, 2001-ben a X. kötet követte.

---

* Az ELTE Egyetemi Könyvtára és Levéltára 2001. február 15-én a könyvtár szak-olvasóteremben ünnepi megemlékezést tartott Az egyetemi könyvtárpalota átadásának 125. évfordulója címmel. A rendezvény alkalmából került sor az ELTE Egyetemi Könyvtára és Levéltára 2000. évi kiadványainak bemutatására. Az *Egyetemi Könyvtár Évkönyvei X. kötet ismertetésére* Bak Borbála kapott felkérést. Az alábbi előadás szövege az ünnepi megemlékezésen hangzott el.

Az *Évkönyv* első kötete előszavának megírása és a X. kötet megjelenése között negyven év telt el. Nem érzem azonban haszontalannak, ha röviden felelevenítünk néhány gondolatot Mátrai László előszavából, és ha néhány párhuzamot vonunk az egykori kötetek és az 1997 óta megjelentek között. Érdeemes megtennünk ezt akkor is, ha talán az első pillanatban úgy tűnik, az utóbbi évtized radikális változásai után nem túl sok tanulság várható az összehasonlítástól. A mai könyvtári gondokkal szembesülve, a szinte naponként megújuló új terminológiát hallva magam is úgy gondoltam, „csak” történelem lehet az, amiről a 40 év előtti előszó és az első hat kötet szól. Fel kellett azonban ismernem, hogy egy olyan nagy múltú és nagyságát tekintve is jelentős gyűjtemény esetében, mint amilyen az Egyetemi Könyvtár is, sok esetben a felszín mögötti lényeges kérdések jelentős része – ha nem is valamennyi – napjainkban is szinte azonos a korábbiakkal. És látnom kellett azt is, hogy a kutatások bizonyos tematikai aránytalansága ellenére is az Egyetemi Könyvtár egykori munkatársai a mának is példát adó alaposággal, tisztelettel parancsoló felkészültséggel végezték napi könyvtárosi és kutató munkájukat, s öntötték formába tanulmányaikat.

Mátrai László az Egyetemi Könyvtárról szólva azt mint „hazánk legrégebbi tudományos nagykönyvtára”-t említi. Szögi László 1997-ben lényegében hasonló módon „a magyar nemzeti kulturális örökség egyik fontos intézményének” mondja az 1561-ben alapított gyűjteményt, „ahol nemzetközi mértékben is számottevő értékeket” őriznek. Az *évkönyv* X. kötete bevezetésében – a könyvtár jelenlegi helyzetéről szólva – ugyancsak ő jelzi azt a tényt, hogy az ELTE könyvtári hálózata a társadalomtudományok egészének és az élettelen természettudományoknak tud szakirodalmi ellátottságot biztosítani.

Míg 1949 után a címfelvételt segítő új sokszorosítás, a katalógusok rendszerének kiépítése, az önálló tájékoztató szolgálat megszervezése jelentette a modernizálást, jelenleg a könyvtár új feladataként jelentkezik a negyven évvel ezelőtt természetesen ismeretlen, modern módszerek alkalmazása. Napjaink gyakorlatának csak örömmel üdvözölhető alapelve, hogy az új technika bevezetésére mindig csak olyan módon kerül sor, hogy a modernizálással azonos hangsúlyt kapjon, kaphasson a könyvtár hagyományos értékeinek őrzése, ápolása is.

A tudományok múltja szempontjából mind tartalmában, mind mennyiségében jelentős történeti jellegű anyag, a hagyományos értékeket képviselő dokumentumok gyakran nem könnyítik, hanem inkább nehezítik a modern módszerek alkalmazását. Azt azonban, hogy a nem egyszerű feladatok megoldására is van lehetőség, Farkas Gábornak az *évkönyvek* VII–VIII. kötetében az Antiquissima gyűjtemény számítógépes adatbázisban való feldolgozásáról szóló tanulmánya bizonyítja.

Az integrált számítógépes (Horizon) rendszer kiépítésének értékeiről a 2001-ben megjelent kötetben Petrovics Mária szól, aki az új feladatok emberi, kollegiális kapcsolatokat átalakító hatását jelzi. Az informatikusok és a könyvtárosok új szemléletű, közös munkája mellett külön értéknek minősíti, hogy „az integrált rendszer rákényszerítette az osztályvezetőket, hogy ne csak az osztályuk ügyrendjét ismerjék, ... hanem legyen rálátásuk” a könyvtári munka egész folyamatára.

Az integrált könyvtári rendszer bevezetése során felmerülő feladatokról szól az *Évkönyv* X. kötetében Varga Klára tanulmánya, amely talán az első pillanatban meglepő módon ugyancsak kapcsolódik a negyven évvel korábban, Mátrai László

által írt előszóhoz. Az ELTE könyvtárainak és a központi Egyetemi Könyvtárnak a kapcsolata az 1960-as években sem volt egyszerű. Mátrai László munkájuk eredményeként arról a kezdeményezésről ír, amely az egyetemi könyvtárhálózat módszertani gondozását oldotta meg. Az évek során, a létszámcsökkenések következtében a központ és a tanszéki könyvtárak közötti kapcsolatot biztosító ún. hálózati csoportot megszüntették. Hiánya az integrált rendszer bevezetése idején vált igazán egyértelművé. Varga Klára a tanulmányában arról számolhat be, hogy „szerencsére ez a gond megoldódni látszik”, az Informatikai Osztály létszáma ugyanis egy új munkatárssal bővült. Az új kolléga olyan munkakörben dolgozik, amely „hasonló a hálózati könyvtárosokéhoz”, de elsődleges feladata, természetesen a 2001. év követelményeinek megfelelően, az integrált könyvtári rendszer bevezetéséhez igényelt segítségnyújtás.

Az Évkönyv X. kötetének bevezetésében Szögi László áttekintést ad az ELTE könyvtári struktúrájáról. A könyvtárak helyzetét jellemző mutatók egyben jelzik az egyetem és a könyvtár, valamint a könyvtárak egymás közötti kapcsolatát is. 1962-ben Tóth András tárgyalt hasonló kérdéseket „Egyetemünk könyvtárhálózatának néhány problémája” című tanulmányában. Mindkét szerző hangsúlyozza, hogy az egyetemi könyvtári hálózat mennyire szervesen kapcsolódik az ELTE egészéhez. Ezt jelzi az a körülmény is, hogy az oktatásban bekövetkezett változások, az integráció következtében kialakított új intézményi felépítés olyan mértékben változtatta meg a könyvtárak jellemzőit, hogy a két tanulmány számadatai összehasonlíthatatlanná váltak. Két olyan részlete mégis van a beszámolóknak, amelyek lehetővé teszik a negyven év alatt megragadható „változatlanyságot”, „helyben járást”. Az egyik adat az egy könyvtárosra jutó könyvtári egység nagysága. 1961-ben Tóth András beszámolója szerint „az egy könyvtárosra eső kötet-szám (22.131) ... nem mondható katasztrofálisnak, azonban lehetőleg el kellene érni e mutatószám 15.000-re való leszorítását”. Szögi László ideálisnak a 10 000 egység/főöt tekinti, és megállapítja, hogy „a legrosszabb az Egyetemi Könyvtár helyzete 25.694 egység/fő számával”. A számadatok – úgy gondolom – önmagukért beszélnek.

A másik kérdés a könyvek kölcsönzése, amelyről egybehangzó és „összehasonlítható” megállapítások szerepelnek a negyven évvel ezelőtti és a jelenlegi beszámolóban. Tóth András a tanszéki könyvtárakban a kölcsönzés területén mutatkozó szabálytalanságokat „önfegyelmi, de egyúttal fegyelmi kérdés”-nek tekinti, hiszen az oktatók olykor egyszerűen kiveszik a könyvtárakból a még leltározatlan a könyveket is. 2000-ben Szögi László arról számol be, hogy „fontos könyvek évekig, esetenként évtizedekig vannak oktatóknál, illetve kutatóknál”. Emellett a biztonság hiányát tartja jellemzőnek, valamint a központi és a kari könyvtárakban növekvő lopások számát.

Az Évkönyv kiadását Mátrai László 1962-ben azzal indokolta, hogy a gyűjteményes kötet lehetőséget teremt majd a „könyvtártani és a szaktudományos jellegű értekezések” megjelentetésére. A tudományos kutatás terén az Egyetemi Könyvtár munkatársai már korábban is jelentős eredményeket értek el, de tanulmányaikat főként szaklapokban közzölték.

Szögi László 1997-ben, az Évkönyv újraindításakor az önálló tudományos munka jelentőségét hangsúlyozta. A kiadvánnyal a kutatás során elért eredmények publikálására kívánt lehetőséget biztosítani a könyvtár idősebb és fiatalabb kutatóinak,

valamint esetenként az Egyetemi Levéltár és Múzeum munkatársainak és a könyvtár gyűjteményeit rendszeresen használó egyetemi professzoroknak.

Petrovics Mária figyelme az Évkönyv X. kötetében közölt tanulmánya tanúsága szerint arra is kiterjedt, hogy a tudományos kutatást végző könyvtáros munkáját nemcsak egy tudományos dolgozat vagy dolgozatok sora mutatja. A kutató munka a könyvtáros személyiségét is alakítja, és a könyvtári munkában szükséges változtatásokra is fogékonyabbá teszi. A szerző tapasztalata szerint ugyanis az a könyvtáros kolléga, aki kutatásokat végzett, munkája során „hamarabb érzékelte gyűjteménye adatbázisának szükségességét, mint az ezzel megbízott vezető, aki csak feladatot látott abban”.

Az 1962 és 1972 között megjelent hat kötet tanulmányait – egyetlen kötet, a IV. kivételével – négy nagyobb rovatba sorolták. A IV. kötetben öt rovatot alakítottak ki, bár valójában a már korábbi tematikai egységek részletezéséről volt csupán szó és nem újabb kérdéskör tanulmányainak közléséről.

A hat kötet közül az első öt mindegyikének első nagyobb egysége a könyvtárak módszertani kérdéseivel, a könyvtári munka elméleti, gyakorlati feladataival foglalkozott, meglehetősen bő, általában mintegy a kötetek harmadát kitevő terjedelemben. A katalógusok, a címléírás különböző kérdései, a leltározás, a könyvtári ügyvitel, a kölcsönzés egyaránt szerepeltek a tanulmányok témájaként.

Az évkönyvek második fejezetében, illetve a IV. kötetben a második és a harmadik fejezetben, a VI. kötetben pedig az elsőben az Egyetemi Könyvtár történetét, a könyvtár és az egyetem történetét, valamint könyvtár-, könyv- és sajtótörténeti témákat bemutató tanulmányok kerültek közlésre. Ebben a rovatban kapott helyet minden alkalommal az Egyetemi Könyvtár bibliográfiája, illetve ennek kiegészítése.

A következő rovat az Egyetemi Könyvtár kéziratai, gyűjteményei alapján egy-egy dokumentum, hagyaték, forrásegyüttes ismertetését, bemutatását tartalmazta „Az Egyetemi Könyvtár kézirataiból, ... állományából, ... Kézirattárából” címmel. A tanulmányok valójában történeti tárgyú feldolgozások voltak, amelyeknek a könyvtár saját anyaga képezte forrásbázisát. Mivel a terjedelmet erősen befolyásolta az ismertetett forrás, magának a rovat egészének terjedelme is igen eltérő módon alakult kötetenként.

Az évkönyvek utolsó részében kaptak helyet az „Egyéb tanulmányok”, illetve a IV. kötetben a „Filozófiai és történelmi tanulmányok” címmel összefoglalt értekezések. Rendszerint 4-5 tanulmány közlésére került sor, amelyek témája a történelem, a filozófia, a filológia, az irodalomtörténet, a jog, a művészettörténet, a névtan és a pszichológia kérdéseit ölelte fel. Jellemzőjük volt, hogy forrásaik nem korlátozódtak az Egyetemi Könyvtár gyűjteményeire.

A tanulmányok szerzőivel és a rovatokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a könyvtár egy munkatársának sem kellett egy-egy rovathoz kapcsolódnia. A könyvtári munka módszertanával, gyakorlatával foglalkozó könyvtárosok közül többen rendszerint az évkönyv egy-egy másik kötetében az Egyetemi Könyvtár történetéről írtak vagy ismertették az Egyetemi Könyvtár állományának valamelyik forrásegyüttesét, de jelentkezhettek az „Egyéb tanulmányok” szerzőiként is.

Az 1997 után megjelent kötetek belső tagolása, az összefoglaló címek változása jól megragadhatóvá teszi a tudományos kutatások területén bekövetkezett, valamint a jelenleg is folyamatban levő változásokat.

A kötetek első nagy fejezete „Az Egyetemi Könyvtár Gyűjteményeiből” címet kapta, ahol valamennyi Évkönyv két-két tanulmányt közöl. Ezek többsége a modern adathordozókkal foglalkozik: Szilvásy Judit a CD-ROM-okkal, Farkas Gábor a már említett számítógépes adatbázis kialakításával, Varga Klára két tanulmánya pedig a Horizon integrált könyvtári rendszer kérdéseivel. Knapp Éva alapvető segédeszközt, bibliográfiával kiegészített tudományos ismertetőt írt a Kézirat- és Régiségátról. Petrovics Máriának az Évkönyv X. kötetében közreadott, már többször idézett, szubjektív megközelítésű tanulmánya az Egyetemi Könyvtár könyvtárossairól, olvasóiról szól.

Kötetenként eltérő terjedelemmel szerepel a Művelődéstörténet című fejezet. A heterogén tartalmú rovat tanulmányai foglalkoznak a könyv- és könyvtárkultúrával, a sajtótörténettel (Fabó Edit – háromszor), az orvoslástörténet forrásaival és historiográfiájával (Klimes Szmik Katalin), a jezsuita történetírással (Borián Elréd), az etruszokkal (Bakos József), várostörténettel (Izsépy Edit), a Budapesti Egyetemi Énekkarok (Kovács Mária) tevékenységével. A Művelődéstörténethez került a X. kötetben Vörös Géza tanulmánya. Korábban az Egyetemi Könyvtár történetével többen, többször is foglalkoztak. 1997 óta azonban ez az egyetlen könyvtártörténeti értekezés, amelyben az Egyetemi Könyvtárnak a Gyűjteményegyetemhez való kapcsolódása körüli viták bemutatására vállalkozott a szerző.

A VII–VIII. kötet szerkezetének kialakítása során mutatkozó kezdeti nehézségeket jelzi talán az a körülmény, hogy Knapp Éva három közleményre tagolt munkáját a barokk mirákulumos könyvekről először a művelődéstörténet keretei között találjuk, az évkönyv IX. és X. kötetében azonban a második és a harmadik rész az Irodalomtörténet összefoglaló cím alá került. Ugyancsak a VII–VIII. kötet önálló fejezete a későbbi kötetekből már hiányzó Segéd tudományok, restaurálás. Ennek keretében a Corvinák restaurálásáról (Szlabey Györgyi), a német genealógia hatásáról (Almási János) és a keresztény néptudat kezdeteiről (Gerics József, Ladányi Erzsébet) olvashatunk.

Feltűnő az Évkönyvekben az Irodalomtörténet címmel jelentkező, az első hat kötetben csak egy-egy tanulmánnyal képviselt, 1997 óta azonban önálló, viszonylag nagy terjedelmű rovat. Igaz, hogy a VII–VIII. kötetben az Irodalomtörténet három tanulmánya között szerepel Bakos Józsefnek egy sajtótörténeti vonatkozású értekezése is. Az irodalomtörténettel foglalkozó közlemények száma a IX. kötetben öt, a X. kötetben pedig négy.

A korábbiakhoz képest ugyancsak új jelenség az Évkönyvek gazdag, „Egyetem- és felsőoktatás-történet” címet viselő fejezete. (A cím a X. kötetben „Egyetem-, felsőoktatás-történet, történettudomány” formára bővült.) Az egyetemtörténetnek és a felsőoktatás történetének előtérbe kerülése az utóbbi évtizedek hazai tudománytörténeti változásainak egyenes következménye. Egyetemünk történetének évfordulóihoz kapcsolódva indultak azok a szervezett kutatások, amelynek kereteit Sinkovics István és Székely György professzorok, az Egyetemi Könyvtárban pedig Tóth András alakították ki. A források gyűjtésére, rendszerezésére, a kutatás biztosítására az Egyetemi Könyvtárral szervezetileg is szoros kapcsolatban álló Egyetemi Levéltár kapott megbízást. Szögi László az elmúlt évek során nemcsak művelője lett az egyetemtörténet-írásnak, hanem a hallgatók, a fiatal kutatók munkájának szervezője is. Saját és tanítványai tevékenységét jól mutatja, hogy a témával kapcsolatban az évkönyvekben mind több tanulmányt olvashatunk.

Végezetül engedtessek még meg egy rövid megjegyzés, melyet az ünnepontás legkisebb szándéka nélkül, a jobbítás érdekében tartok szükségesnek megtenni.

A könyvkiadásra vonatkozó szabályozások megkönnyítését követően és a szin- te korlátlan technikai lehetőségek láttán olykor az a képzet alakulhat ki bennünk, hogy manapság sokkal könnyebb megjelentetnie kiadványait akár egy könyvtár- nak is, mint volt korábban. A technikai berendezések kínálják az önerőből való kiadványszerkesztést, és nemegyszer az idővel és a költséggel való takarékoság jegyében igyekszünk a kiadványkészítés során mielőbb eredményre jutni. Vannak azonban olyan normák, amelyek betartásáról lemondani – véleményem szerint – semmilyen körülmények között sem szabad. Ezek közé tartozik a tartalmában ve- gyes kiadványok esetében is a jegyzetek és a fejezetek tipográfiai egységesítése. Örömmel tapasztalhattuk, hogy az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei életképesnek bizonyultak, és most már a X. kötet megjelenését ünnepelhetjük. Az eljövendő legalább újabb tíz kötet – lehetőség szerinti kifogástalan formai megjelenése ér- dekében – javaslom egy kiadási szabványnak a kidolgozását és jövőbeni érvényre juttatását.

Bak Borbála

Visszaadjuk az olvasás örömét

Költészetes, könyves, ünnepes hónap ez az április, és az benne a jó, hogy azon- nal követi a május, a másik szép tavaszi seregszemle, és idén ekkor sincs még vége, mert itt van és a miénk egy egész év, az Olvasás Éve. Bizonyára mindenki kitalálta már a maga programját, megtalálta a maga hozzáadandó értékét.

Én itt és most egy olyan kezdeményezésről szeretnék írni, amely szintén szoro- san kapcsolódik az olvasás évéhez, hiszen az a lényege, hogy sokaknak **VISSZA- ADJUK AZ OLVASÁS ÖRÖMÉT**. A kiemelés egyben a jelszavunk is.

Jelszavunk egy új könyvsorozat indításához. Egyéni sorsom úgy hozta, hogy egy gyermekkori baleset miatt csak félszemmel tudtam odafigyelni negyven éven keresztül a magyar könyvtárügyre, de ennyi is elég volt ahhoz, hogy észrevegyem: a gyengénlátók, fáradó, öregedő szeműek, olvasási zavarokkal küszködők vagy nem is jönnek el hozzánk, vagy elhagynak bennünket, búcsút mondvá a könyvnek, az olvasásnak. Aki eltöltött már több-kevesebb időt egy könyvtárban, az biztosan találkozott már ezzel a mondattal: adjon valami jó nagy betűs könyvet kedveském, mert ezeket a szürke, összefolyó sorokat már nem tudom olvasni.

Ugye ismerős szavak ezek? Külföldi tanulmányútjaim során láttam, hogy ez az igény nem abszurd, nem megoldhatatlan, nem kivitelezhetetlen. Most, hogy már letelt az aktív időm, elhatároztam, hogy megkeresek egy kiadót, és elindítunk egy sorozatot, ún. öregbetűs könyvekből. A Fekete Sas Kiadó lelkes és hozzáértő partnernek bizonyult. Szakértők (gyógypedagógusok, szemészek, gyengénlátók) tanácsait figyelembe véve megterveztük a betűnagyságot, a szedéstükröt, és el-

kezdünk pályázni. Első két támogatónk a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Soros Alapítvány jóvoltából örömmel jelenthetem, hogy az első négy kötet a 3K áprilisi számával egyidőben, a könyvfesztivál idején megjelenik. Pályázataink beadása lapzártakor természetesen még tart, ugyanis nem lehet eleget pályázni ahhoz, hogy a sorozat valóban életképes legyen. Amennyiben némi haszonnal tudunk dolgozni, azt azonnal visszaforgatjuk, több könyvet adunk ki, keményítáblás köteteket tervezünk, és az árakat szeretnénk viszonylag alacsonyan tartani. És ha az „üzlet” bejön és/vagy erre célzott támogatást kapunk, akkor az idők otthonaiba és a Gyengénlátók Szövetségének tagjaihoz ingyen juttatjuk el a köteteket.

Abban egészen biztos vagyok, hogy az érintettek keresni fogják a további köteteket. Jelenleg körülbelül húsz könyv terve van készen. Klasszikus kisregények, mai szerzők kisebb lélegzetű munkái, gyermekregények, mesék, novelláskötetek, sőt egy antológia is szerepel terveink között elfelejtett, régen tanult, régen hallott, már csak emlékfoszlányokban élő versekből. Abban bízunk, hogy az *Új könyvek* recenziói alapján a könyvtáros kollégák örömmel fogadják majd a sorozatot, megrendelik, külön polcon tálalják, hozzáválogatják az itt-ott szórványosan megjelenő, az átlagnál olvashatóbb betűkkel szedett köteteket is, és visszacsalogatják megfáradt szemű olvasóikat a könyvtárba. És emellett nagyon számítunk arra, hogy megkeresik a kiadót javaslataikkal, mert csak a közös tapasztalat, tudás, ötletözön segíthet életben tartani a sorozatot. További munkánkhoz minden kedves könyvtáros kolléga segítségét kérem a Fekete Sas Kiadó nevében is.

Havas Katalin sorozatszerkesztő
(feketesas@pharmanet.hu) (havask.@fszek.hu)

Az Olvasás Éve apropóján

A könyvtárnak – a társadalom szerves részeként – meg kell felelnie a társadalmi változások diktálta kihívásoknak, megőrizve klasszikus feladatait, értékeit. Mivel napjainkban még sokféle fejlettségi szintű és különböző típusú könyvtárak működnek egymás mellett, ez az elvárás jelentkezik egy városi fiókkönyvtárban is. Egy ilyen közegben zajló „kísérletet” szeretnék ismertetni, amelyet a véletlen indított.

Harmadik éve dolgozom egy olyan fiókkönyvtárban, amely lakóhelyem tözsomszedságában van, ahol közel harminc éve élek. Ennek azért van jelentősége, mert az olvasói kör közelebbi-távolabbi szomszédokból, szemem előtt cseperedő gyerekekből, lassan időssé váló ismerősökből s új családtagjaikból kerül ki. Tudják rólam, hogy könyvtáros vagyok, sokszor otthonomban érdeklődnek könyvekről, s *horribile dictu*, oda hozzák azokat vissza!

Egy ilyen környékbeli család három tagjának olvasási szokásairól, a meglévő olvasási kedv fenntartásáról s az igény szint jó irányba való változtatásának megkísérléséről számolok be. Igyekeztem érvényesíteni a könyvtáros katalizátor szerepét anélkül, hogy ráerőltettem volna érzésemet az olvasóra. Tapasztalataink és

felmérésekből nyert információk alapján egyébként is tudjuk, hogy felnőtt korban nehéz az ízlést formálni, alakítani, befolyásolni.

A véletlen, ami figyelmemet erre a családra irányította, a fentiekben vázolt körülményekből adódott. Egy bolti vásárláskor, sorban állás közben elegyedtünk szoba a nyugdíjas feleséggel. Főzési fortélyokat osztottunk meg egymással, s ebből adódóan ajánlottam, jöjjön el a könyvtárba, mert a szakácskönyvekben számtalan elkészítési módját találja egy bizonyos nyersanyagnak.

Imígyen beiratkozva a könyvtárba és oda rendszeresen ellátogatva – kéthetente jön – törzsolvasóvá vált.

A későbbiek során nemcsak szakácskönyveket, hanem olyan napi, és hetilapokat is kölcsönzött (kis könyvtárban ezt is lehet), amelyekben recepteket talált. Ezután – hiszen más cikkeket is elolvasott – megbeszéltük a könyvismerttetéseket, a folytatásban közölt regényrészleteket is. Felhívtam figyelmét arra, hogy a szóban forgó szerzőtől megvan más mű is, sőt az új könyvek közül is meg tudok egyet-kettőt venni. Kölcsönözte a teljes művet, kért és kapott másikat ugyanattól a szerzőtől, amennyiben elnyerte tetszését az ajánlott könyv. Ha nem, kerestem másikat – korszakban, stílusban hasonlót vagy éppen mást – de olyat, amiről úgy gondoltam, tetszeni fog neki.

Az idők során olvasmányjaival szemben támasztott elvárásai változtak. Most, a harmadik évben ott tartunk, hogy nem baj, ha a főhős (többnyire inkább főhősnő) sorsa a regény végén nem happy end. Már azzal is megelégszik olvasóm, ha csak kilátás van erre. „Csak ne haljon meg a végén!” – kéri.

A könyvvállomány elégnék bizonyul ahhoz, hogy ébren tartsa érdeklődését, ki is elégítse azt, és még családtagjai számára is vonzó legyen.

Huszoneves érettségizett fia munkanélküliként különböző oktatási formákban vett részt, legutóbb egy műszaki jellegű OKJ felsőfokú végzettséget nyújtó képzésben. Itt a szűken vett szakmai tárgyakon kívül filozófiát is tanult.

Esetében úgy indult a dolog, hogy az igen önfeláldozó mama magára vállalta egy filozófia-évfolyamdolgozat megírását (középfokú végzettséggel hivatalnokként dolgozott nyugdíjba vonulásáig). Természetesen erőteljes segítségre szorult, nemcsak a filozófiai irányzatok meghatározásában, de képviselőik kiválasztásában is. Ehhez a könyvtárban meglévő állományon túl bibliográfia összeállításával is segítséget nyújtottam. A dolgozatot végül is a fiú fejezte be, többször is megfordult a könyvtárban, és hétvégeken a kézikönyvtári anyagot is tanulmányozta otthon. Féléves tárgyai közül ebből kapta a legjobb jegyet!

Azóta is rendszeres olvasó, bár a filozófia tanulmányozására már nincs szüksége. Rendszeres lexikonhasználó: kedvence az Idegen szavak és kifejezések szótára és a Magyar nagylexikon. A szépirodalom területéről pedig a XX. század második felének külföldi íróit kedveli.

Az ízlésbeli elvárások megváltozását tekintve a család harmadik tagjának, az édesapának az esete a legérdekesebb.

70 éves, nyugdíjas férfi, s mivel fegyveres testület kötelékéből ment nyugdíjba, immáron tizenöt éve nem dolgozik. Első alkalommal akkor járt a könyvtárban – legalábbis ebben –, amikor a felesége által kölcsönzött női magazinokat hozta vissza és válogatott is helyettük újabbakat. Legközelebb szintén ő jött, és dicsérte a lapok tartalmát. Érdeklődésemre, hogy milyen cikkeket olvasott legszívesebben, a „lelki rovatot” nevezte meg. Ez a tény indukálta ajánlásomat, hogy a szakirodalom nép-

szerű, ismeretterjesztő jellegű pszichológiai, egészségügyi témájú könyvei felé kalauzoljam. Kölcsönzései során felkeltették érdeklődését és elnyerték tetszését ezek a művek. Ettől kezdve az ehhez hasonlókat kereste, kérte tőlem. Közben a kézikönyvtár egészségügyi, orvosi témájú anyagait is rendszeresen használta. Hétfőnként több ízben ide vezetett első útja, hogy nyitáskor ő olvashassa először a hétvégen érkezett lapokat, s persze hogy a zárva tartás idejére kölcsön vett könyveket is időben visszahozza.

Közlékenny feleségétől tudom, hogy nyugdíjaztatása óta nem volt ilyen tevékeny. Magas vérnyomása miatt kialakult hipochondriája következtében nem mert semmilyen fizikai tevékenységet végezni. Ismeretei bővülésével vérnyomásmérőt vásárolt, és az egész családot rendszeresen ellenőrzi. Hobbikertjükben rendszeresen dolgozgat, amit eddig nem tett, mert az olvasottak alapján tudja, hogy milyen munkát végezhet, és mitől kell tartózkodnia. Ez az érdeklődés magával hozta a mezőgazdasági, növénytermesztési szakirodalom olvasását is: a polcok között keresgélve rábukkant e másik szakterületre, s annak is olvasójává vált.

A család olvasási érdeklődése, szokásainak változása szempontjából megítélsem szerint az ő fejlődési folyamata volt a legeredményesebb. Abszolút érintetlenül csöppent bele egy számára ismeretlen közegbe, ahová csak azért jött, mert a feleség éppen beteg volt, és visszaküldte vele a kinnlevő lapokat. Ezután saját indíttatásból vált rendszeres látogatóvá, olvasóvá.

A feleség érdeklődése az ún. „nőisors” ízléstípust képviseli, viszonylag egyszerű képletként, bár bejárt egy utat, amíg a receptektől eljutott idáig.

A huszoneves fiú képlékenny, formálhatóbb ízlésvilága esetén volt a legkönnyebb dolgom, azért is, mert ő bizonyos mértékig rá volt kényszerítve a könyvtárhasználatra.

Az is közismert tény, hogy a rendszeres olvasóvá válásban nagy szerepe van a könyvtárak drasztikus emelkedésének, a szülők esetében a nyugdíjas életformának, ahol a pihentető olvasgatás előtérbe kerül a fizikai tevékenységgel szemben, bár a férj példájában ez sem volt így. A példában szereplő fiatal olvasó esetében erős motiváció volt a fent említett oktatásban való részvétel és az a tény, hogy a kézikönyvtár jóval gazdagabb az otthoninál. Azonban ő sem vált hűtlenné a könyvtárhoz, olvasó maradt tanulmányai végeztével is.

Egyszemélyes könyvtárosként a helyzetem nehezebb, de könnyebb is. Ebben a könyvtárban az olvasó nem élvezheti az optimálisan gazdag tájékoztató apparátust és a nagy létszámú olvasószolgálat meglétét. Ám aki ide betér, nincs kitéve annak – ez főleg első alkalommal szegheti kedvét a látogatónak –, hogy a tájékoztató éppen mással foglalkozik, és nem fordul felé. Bejőve talál egy megszólítható, csak rá figyelő könyvtárost, aki tanulmányai során elsajátított ismereteit itt kamatoztathatja legközvetlenebbül, ezen a hálás – számomra legkedvesebb – tevékenységi szintéren.

A beiratkozott olvasók száma 1998 és 2000 között 33%-kal nőtt. A vizsgált időszak alatt számtalan, többé-kevésbé tipikusnak mondható olvasói ízlésmódosulási folyamat zajlott le, s már rég nem játszik szerepet a véletlen. A konklúzió azonban minden esetben azonos volt: ott használni, ahol a körülményeink adta lehetőségeken belül maximálisan tudunk.

Balogh Anikó

Könyvgyűjtési szokások a XVIII. század első negyedében Oroszországban (II. rész) – Jakov V. Brjusz könyvtára

V. Molnár László a Valóság tavalyi évfolyamának hasábjain a XVIII. századi orosz–német tudományos kapcsolatokat vizsgálva olyan tényt rögzített, amely nemcsak szűken e kétoldalú viszonyt, hanem a Nagy Péter-i Oroszországnak a külföldi tudományos élethez való kapcsolódását is remekül jellemzi: „Ezek a kontaktusok már I. Péter (1689–1725) trónra lépésével számottevővé váltak, mivel a felemelkedő cári birodalomnak nagy szüksége volt építészekre, szakképzett kézművesekre, orvosokra, jogászokra, diplomatákra, pénzügyi szakemberekre, katonatisztekre, pedagógusokra és nyelvtanárokra. A nagy reformer kitűnően látta, hogy országát csak akkor tudja «europaizálni» és modernizálni, ha átmenetileg szakképzett külföldieket hív hazájába. Számítása be is vált, hiszen a gyors meggazdagodás és szakmai karrier reményében külföldiek [...] ezrei utaztak Oroszországba, amely számukra az idő tájt a végtelen lehetőségek birodalma volt. A cár busásan megjutalmazta mindazokat, akik szakértelmüket «áruba bocsátva» hűségesen szolgálták őt.” (V. Molnár László: *Német tudósok a pétervári akadémián. Valóság, 2000. 10. 59. p.*)

A fent említett tudósok és szakemberek Európa különböző országaiból érkeztek és telepedtek le orosz földön. Közéjük tartozott a skót származású Brjusz família is, amely a letelepedés után még eredeti családnevéről – Bruce – is az oroszos változatra tért át (így nem véletlen a keresztnevek latin betűs átírásának nehézsége sem: az orosz 'Jakov' – amelynek elején a kiejtés szerinti első két hang helyén lefráskor egy, a cirill írásnak megfelelő 'ja' betű áll –, valószínűsíthetően 'Jacob'-ot takar). A családtagok közül az édesapa katonai szolgálatot vállalt, nem lehet tehát véletlen, hogy fia, az 1670-ben született Jakov fivérével, Roberttel együtt a jövődöbéli cári preobrazsenszkojei „játékezedében” tanulta a katonáskodást. A fiúk a családi környezetben az akkori időknek megfelelő nevelést kaptak, Jakovnak többek között lehetősége volt az életpályáján később igen fontossá váló angol nyelv tökéletes elsajátítására is. Szaveljeva biográfiai adatai és az életrajzi lexikonok szerint (*Savel'eva, E. A.: Spodviznik Petra Pervogo = Kniznoe obozrenie, 1981. iul', 16.; Bol'shaâ Sovetskaâ Ęnciklopediâ. T. 4. Gl. red. A. M. Prohorov. Moskva, Sovetskaâ Ęnciklopediâ, 1971. 72. p.*) Jakov Brjusz katonai pályája a játékvezred után a krími és az azovi hadjáratban folytatódott. Az utóbbi idején, 1696-ban készítette el a Moszkvától Kis-Ázsiáig terjedő területek térképét, melyet aztán a Nagy Péternek Hollandiában megrendelésre dolgozó J. Thesing amszterdami nyomdájában adtak ki (*Pekarskij, P. P.: Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom. T. 1. Sanktpeterburg, Obšestvennaâ pol'za, 1862. Hasonmás kiadás: Leip-*

zig, 1972. 290. p.). 1701-től részt vett az Északi hadjáratban, a poltavai csatában a tüzérséget vezette. 1721-ben az ő irányításával kötötték meg a nystadti békét, ezért I. Péter grófi címet adományozott neki. A. D. Mensikov mellett fokozatosan vált a cár másik legközvetlenebb és legbizalmasabb munkatársává.

Katonai pályájával párhuzamosan komoly eredményeket ért el a tudományos élet több területén is. A kezdeteket a fent említett térkép elkészítése után az jelentette, hogy 1697-ben beválasztották a cár első Nyugat-Európába indított delegációjába, amelynek útját az orosz kultúrtörténetben nagy követjárásként emlegetik.

Az út során – Königsberg és más német, valamint Zaandam, Amszterdam és más holland városok meglátogatása után – nagy hasznát vette a gyerekkorban elsajátított angol nyelvnek: ő kísérte át a cárt a kontinensről rövid angliai tartózkodására. Nem is tért vissza I. Péterrel Hollandiába, hanem 1699-ig matematikát, asztronómiát, alkalmazott mechanikát hallgatott több angliai egyetemen, valamint – az oroszok közül elsőként – Newton fizikáját és gravitációs elméletét is tanulmányozhatta. Hazatérése után az újonnan alapított moszkvai matematikai–navigációs iskola vezetője lett, az intézményben obszervatóriumot rendezett be. 1717-ben a Szenátus tagjai közé választották, és a cár rábízta a Kereskedelmi és Manufaktúra Kollégium, vagyis az egyik legfontosabb minisztérium vezetését. (*Savel'eva, E. I.: Biblioteka Á. V. Brŭsa v sobranii BAN SSSR = Russkie biblioteki i ih citatel'. Pod red. B. B. Piotrovskogo i S. P. Luppova. Leningrad, Nauka, 1983. 123–124. p.*)

Tevékenységének sokrétűségét bizonyítja – és az orosz nyomdászattörténet egy jelentős fejezetét adja –, hogy az előbbieken felsoroltak mellett a cár megbízásából 1705-től folyamatosan ellátta a Moszkvában működő Kiprianov-nyomda felügyeletét. A műhely az egyetlen volt a XVIII. század első negyedében Oroszországban, amelyet magánvállalkozásként alapítottak, Brjusz személyének jelenléte a nyomda fejlődésében mégis azt jelzi, hogy a cár nem hagyta teljesen állami ellenőrzés nélkül működését: egyik legközelebbi munkatársára bízta a nyomda felügyeletét. (*A nyomda történetéről és egyik legfontosabb kiadványsorozatukról, a Brjusz által szerkesztett kalendáriumokról ld. Hangodi Ágnes: Kalendáriumok Nagy Péter Oroszországában = Magyar Könyvszemle, 1999. 4. 438–446. p.*) Nem is annyira szigorú cenzori ellenőrzés lehetett ez, sokkal inkább a régi másolóműhelyek korrektorának szerepköre: ez a megbízás ugyanis Brjusz számára egyben teljes művek fordítását vagy megírását, valamint jó néhány kiadvány szerkesztését is jelentette. Szaveljeva újabb kutatásai pontosan kimutatták, melyek voltak ezek a művek (*Savel'eva, 1983. 126–128. p.*). Fordításai közül az elsőt – már a cár által terveztetett új cirill betűtípus kipróbálásával – 1708-ban Moszkvában adták ki. A „Geometria, azaz oroszul földméréstan” címet viselő mű német nyelvű, 1698-ban Augsburgban megjelent eredetijét [Burckhard von Pürkenstein, Anton Ernst: Ertz-Hertzogliche Handgriffe des Zirkels und Lineals. Oder: Ausgewählter Anfang zu den mathematischen Wissenschaften] valószínűleg a cár könyvtárából kaphatta kölcsön (*Biblioteka Petra I. Ukazatel'-spravocnik. Sost. E. I. Bobrova. Leningrad, BAN, 1978. 981. tétel*). A következő két fordítás 1717-ben jelent meg, az egyik, „A holland nyelv művészete” egy 1712-es amszterdami kiadás alapján [Sewel, Willem: Nederduytsche Spraakkonst, waarin de Gronden der Hollansche Taale] készült, a másik pedig a híres holland fizikus és matematikus, Ch. Huygens

1698-ban Hágában latinul kiadott, az éggömbökről szóló műve volt [Kosmotheoros, sive De terris caelestibus earumque ornatu conjecturae...]. Mindebből az is kiderül, hogy az angol mellett Brjusz boldogult a német, a holland és a latin nyelvvel is. Szerzőként szintén három művet mondhatott magáénak: az 1708-ban kiadott, geometriával foglalkozó „Síkídomok változásai”-t [O prevrašenii figur ploskih v inye takogo ze soderezaniâ], az 1717-ben megjelent kétkötetes orosz–holland szótárt [Kniga leksikon, ili Sobranie recej po alfavitu s rossijskogo na gollandskij âzyk], és szerzőtársként közreműködött a szintén 1717-ben kiadott „Ifjúság illendő tüköre” című [Ūnosti cestnoe zercalo, ili pokazanie k zitejskomu obhozdeniû], a helyes viselkedést taglaló és illemszabályokat tartalmazó tankönyv összeállításában. Szerkesztői feladatai közül példaként csak azt az egyet említem meg a Szaveljeva által felsoroltakból, melynek orosz nyelvre fordított változatában [Zemnovodnogo kruga kratkoe opisanie iz staroj i novoj geografii po voprosam i otvetam cerez Ágana Gibnera sobrannoe i na nemeckom dialekte v Lejpcige napecatano...] 1719-ben szerkesztőként a cáρ utasításai nyomán teljesen át kellett írnia az orosz államról szóló fejezetet: a műben ő vezette be „Moszkovija” helyett a „Rosszija” kifejezést a birodalommal kapcsolatban. A XVIII. század első negyedének orosz nyomtatványait feltáró könyvészeti összeállítás szerint (*Opisanie izdanij grazdanskoi pecati 1708 – ânvar’ 1725. g. Sost. T. A. Bykova, M. M. Gurevic. Moskva–Leningrad, AN SSSR, 1955. 259. p.*) a külföldön is több kiadást megért munkának [Hübner, Johann: Kurtze Fragen aus der neuen und alten Geographie bis auf gegenwärtige Zeit...] egy olyan kiadását használhatták a fordításhoz, amely 1711 után jelent meg, mert utalás szerepel benne a Rákóczi-szabadságharc végének eseményeire. [Hasonló magyar vonatkozásai lehetnek egyébként a gyűjteményben annak a Londonban kiadott történelmi könyvsorozatnak, amelynek 1710-re szóló, 1711-ben megjelent kötete a következő címet viselte: A compleat History of Europe: or, a View of the Affairs thereof, civil and military, for the Year 1710. Containing all the Publick and Secret Transactions therein about a Peace and otherwise;...; The Wars in Italy, Livonia, Finland, Sweden, Netherlands, Spain, Germany, Hungary, etc. Intermix’d with Great Variety of original Papers, Letters, Memoirs, Treaties, etc.]

Brjusz könyvtárának összetételéről a korábbi szakirodalomban Pekarszkij és Luppov kutatásai nyújtottak tájékoztatást (*Pekarskij, 1862. 289–303.; Luppov, S. P.: Kniga v Rossii v pervoj cetverti XVIII. veka. Leningrad, Nauka, 1973. 184–203. p.*). Utóbbi főként azokra a lajstromokra támaszkodott, amelyek Brjusz halála után, 1735-ben a gyűjtemény átadásakor készültek az Orosz Akadémiai Könyvtárban. 1989-ben jelent meg Brjusz könyvtárának katalógusa (*Biblioteka Á. V. Brûsa. Katalog. Sost. E. A. Savel’eva. Leningrad, BAN, 1989. 409 p. – a szögletes zárójelben szereplő könyvcímek szinte mindegyikének e mű a forrása*). Ez azt a mintegy 800 kéziratot és nyomtatott könyvet sorolja fel, melyekről Brjusz ex librise vagy a tulajdonos bejegyzései alapján biztosan állítható, hogy a gyűjteményhez tartoztak. A nyolcszázas szám mintegy hatvan százaléka a Luppov által korábban rögzített ezernégyszázas egység számnak. A csökkenés magyarázata Szaveljeva szerint a fenti kritériumok (ex libris, bejegyzések) mellett az, hogy az Akadémiai Könyvtár Brjusz könyveiből azokat, amelyek az Akadémián már megvoltak, 1735 után könyvkereskedésében értékesítette. A katalógus bevezetője szerint (*Biblioteka, 1989. 4–7. p.*) Brjusz ex librise a cáρ által adományozott grófi címmel járó címer volt, a latin „Fui-

mus” felirattal. Ezt általában a könyvtárban nagy többségben lévő idegen nyelvű művekben alkalmazta: külön elkészítettet metszetként ragasztotta a könyvek címlapjának belső oldalára. Az orosz nyelvű művekbe kézírással jegyezte be saját nevét. A könyvek kötése a lehető legváltozatosabb: a könyvtárban a fatáblás kötéstől kezdve a pergamenen és a papíron keresztül a bőrkötésig mindegyik típus megtalálható volt. Szaveljeva megjegyzi azt is, hogy Brjusz szívesen készített kézírással jegyzeteket gyűjteménye könyveibe, ezek között vannak matematikai számítások és eredmények, feladatmegoldások, javítások és részletes szerkesztői megjegyzések, sőt gyógyszerreceptek is.

A gyűjtemény tematikai megoszlását Luppov táblázatban mutatta ki (*Luppov, 1973. 194. p. – a táblázat sorainak sorrendjét a művek csökkenő száma szerint rendeztem át*), amelyből világosan kitűnnek Brjusz érdeklődésének különböző irányai:

 Szakcsoport	Művek száma	Kötetek száma
Matematika	124	140
Orvostudomány	112	116
Teológia, vallás	97	102
Történelem	90	107
Hadtudomány	83	91
Geológia, földrajz, útleírások	68	71
Építészet	53	60
Csillagászat	52	52
Lexikonok, szótárak, nyelvtanok, tankönyvek	48	49
Filozófia, pszichológia, logika	44	86
Fizika, mechanika, fénytan	37	41
Biológia	31	33
Technika	31	32
Kémia	28	31
Szépirodalom	26	33
Művészetek	21	24
Jogtudomány	20	20
Numizmatika	19	19
Tengerészet, navigáció	17	20
Genealógia, heraldika	16	20
Politika	13	13
Asztrológia, alkímia	13	13
Gazdaság, kereskedelem	11	11
Egyéb és megállapíthatatlan témájú	356	395
Összesen:	1410	1579

A leghamarabb az enciklopédikus jelleget fedezhetjük fel: szinte valamennyi tudományág képviselőivel találkozhatunk, a matematikától és az orvostudománytól kezdve a fizikán, csillagászaton, kémian, hadtudományokon, földrajzon, történelmen, filozófián, jogon, művészeteken, teológián keresztül egészen a lexikonokig, szótárakig, nyelvtanokig, valamint a klasszikus és a korabeli szépirodalomig. Ha a természet- és a humán tudományok egymáshoz viszonyított arányát nézzük, Luppov táblázatának itt nem közölt százalékos kimutatásából az derül ki, hogy a két rész körülbelül egyenlő arányú.

A természettudományokon belül a legtöbb könyv matematikai, fizikai és orvosi jellegű. Az első két csoport nagyságára Brjusz életrajza már megadta a választ: angliai éveit után a későbbiekben is sokat foglalkozott e tudományágakkal. A matematikán belül aritmetikai, algebrai és trigonometriai művek sokasága segítette tanulmányait, de ide sorolható az általa fordított, fentebb már említett „Geometria” is. A fizikai témájú könyvek közül mindenképpen említést érdemelnek Newton Angliában beszerzett vagy onnan megküldött művei [pl. A Help to Calculation. Or Two Tables: the one of decimal Numbers, and the other of their Logarithmes, for the ready converting of Sexagenary Tables into decimal, and the contrary. London, 1657.; Opticks, Or a Treatise of the Reflections, Refractions and Colours of Light. London, 1721.; Universal Arithmetick: Or, a Treatise of Arithmetical Composition and Resolution. London, 1728.]. Az orvostudománnyal kapcsolatos könyvek szerzői között ott van Galenosz, Hippokratész, Paracelsus, mellettük Brjusz a farmakológiával foglalkozó szerzőket részesítette előnyben: jó példa erre Bljumentrosztnak, a cári egyik orvosának 1716-ban Lipcsében kiadott „Házi és úti patiká”-ja [Laurentii Blumentrostis Med. Phil. Doct. Molhusino, und der Czarischen Majest. Leib-Medico, Haus- und Reiss-Apothek, oder beschreibung der auserlesensten...].

A következő, számbelileg is jelentős csoportot a csillagászati művek adják. Az asztronómia nem egyszerűen csak Brjusz kedvenc tudományága volt: ő maga is azok közé a tudósok közé tartozott, akik a XVIII. század első negyedének Oroszországában megpróbálták elismertetni Kopernikusz heliocentrikus világmképenek elméletét. Ebben nagy szerepe volt a korábban már említett Huygens-mű fordításának is, mely szintén ezt az elgondolást ismertette. A csillagászati könyvek között emellett ott voltak E. Halley művei [pl. A Synopsis of the Astronomy of Comets. By Edmund Halley L. L. D. Savilian Professor of Geometry at Oxford. London, 1715.] és egy J. Kepler munkásságát bemutató kötet is [Johannes Keplerus. His Reconciling of Scripture Text, etc. London, 1661.]. Brjusz valószínűleg vonzódott az építészethez és annak irodalmához, ezt bizonyítják az ilyen tárgyú, főleg klasszikus könyvek a gyűjteményében: Palladio művei és Vitruvius munkájának német nyelvű kommentárjai [Palladio, Andrea: Traicte des cinq ordres d'Architecture desquels se sont servy les anciens. Amsterdam, 1679.; Böckler, Georg Andreas: Neues und zu vor nie also eingerichtetes vollkommenes Seulen-Buch, worinnen die 5. Seülen zu der edlen Bau Kunst; wie selbige vom Vitruvio, ... Nürnberg, 1684.]. Nem feledkezhetünk el a katonai pályához szükséges, nagy számú tüzérségi és erődítéssel kapcsolatos műről, valamint a földrajzon belül a geodéziáról és az útleírásokról sem. Brjusz jól ismerte kora folyóirat-irodalmát is, 1666-tól 1723-ig járatta az elsők között megjelenő londoni kiadású angol tudományos folyóiratot, a „Philosophical Transactions”-t (a gyűjteménybe került 36 évfolyam leírását ld. *Biblioteka*, 1989. 531. tétel).

A gyűjteményben a humán tudományok között az első helyet a történeti művek foglalják el. Egyrészt ókori klasszikusok: Plutharkhosz, Tacitus, Josephus Flavius angol és német nyelvű fordításban [pl. *The Works of Josephus. With great diligence Revised and Amended, according to the Excellent Franch Translation of Monsieur Arnauld d'Andilly. Also the Embassy of Philo Judaeus, to the Emperor Caius Caligula. Never Translated before. With the References of the Scripture, a New Map of the Holy Land, and divers Copper-Plates, serving to Illustrate the History.* London, 1676.], másrészt a XVII. század Oroszországban különösen kedvelt történetírója, S. von Pufendorf. Történelmi életrajzokban is gazdag a gyűjtemény, a legértékesebbek ezek közül a Curtius Rufus-féle Nagy Sándor-életrajz és XII. Károly svéd király 9 kötetes életrajza lehettek. A következő csoportot a filozófiai művek képviselik, ugyancsak klasszikusok és kortársak alkotásaival. A szerzők között ott van Herakleitosz, Demokritosz, a francia Descartes, a Brjusz által annyira kedvelt angolok közül pedig J. Locke, Th. Hobbes és nem utolsósorban a német G. W. Leibniz [Democritus: *De rebus sacris naturalibus et mysticis. Cum notis Synesii et Pelagii.* Nürnberg, 1717.; *An Introduction to Specious Analysis, or a New Geometry, chiefly according to the Method of Des Cartes...* London, 1723.; *Herrn Gottfried Wilhelm von Leibnitz Theodicae, oder Versuch und Abhandlung wie die Güte und gerechtigkeit Gotes, in Ansehung der Menschlichen Freyheit...* Amsterdam, 1726.]. A filológia csoportján belül felsorolható lexikonok, az angol, német, francia, olasz, holland, svéd, latin, görög szótárak és szinte ugyanezen nyelvek grammatikáinak szerepe egyértelmű: Brjusznak valamennyire szüksége volt fordítói és szerkesztői munkássága során egész életén keresztül. A grammatikák sorában különleges helyet foglal el a J. Thesing nyomdájában korrektorként dolgozó Ilja Kopyjevskij latin–szláv nyelvtana [Latin grammatica in usum scholarum celeberrimae gentis sclavonico-rosseanae adornata. Studio, atque opera Eliae Kopyiewitz seu de Hasta Hastenii. Editio prima, novâ hujusce anni curâ. Amstelodami, 1700.]. Nyilván hasonló okok motiválták a ma már klasszikus tankönyveknek számító művek beszerzésekor is: nem lehet véletlen a gyűjteményben Comenius Janua-jának 1640-ben Stockholmban készült latin–német–svéd nyelvű kiadása. Bekerült gyűjteményébe a Nagy Péter-i korszak első Oroszországban kiadott tankönyve is, a Magnyickij-Farvarson szerzőpáros – akkoriban mindketten a matematikai–navigációs iskola tanárai – munkája, a logaritmusok, sinusok, tangensek és secansok táblázata [Tablicy logarifmov i sinusov, tangensov, sekansov, k nauceniu mudrolûbivyh tsa-telej napecatasâ poveleniem blagocestivejsago velikogo gosudarâ našego carâ.... v carstvuûšem velikom grade Moskve, v leto sotvoreniâ mira 7211, ot rozdestva ze po ploti boga slova 1703-ogo dikta]. A mű a Kiprianov-műhelyben látott napvilágot: még a régi, ószláv betűtípussal nyomtatták, de újításként a táblázatok megszerkesztésekor a szedők már arab számokat használtak.

A szépirodalom megoszlása is a történeti művekéhez hasonló: ókori görög és római klasszikusok váltják egymást a francia és angol kortárs irodalom eredeti nyelvű műveivel. Megtalálhatók a katalógusban Aesopus, Anakreon, Homérosz, Ovidius, Horatius, Terentius, Vergilius, Cervantes, Milton, Molière, Fénelon, Rabelais alkotásai [pl. *Fables of Aesop. And her eminent mythologists: with morals and reflections.* By sir Roger Estrange, Kt. The Sixth Edition Corrected. London, 1714.; *Anacreontis Opera Graece. Cum latina versione, notis et indice.* London, 1725.; *De Iliaden van Homerus, prins der Grieksche Poëten. Of Beschrijving van d'Oorlog*

tusschen de Grieken en Trojanen, om de Schaking en wechvoering van Helena. Deel 1–2. Amszterdam, 1654–1658.; Publius Virgilius Maroos Wercken, vertaelt door J. V. Vondel. Amszterdam, 1714.; The Delightsal History of Don Quixot the most Renowned Baron of Mancha. Containing his Noble Atchievements and Suprizing Adventures... London, 1689.; Fenelon: The Adventures of Telemachus, the Son of Ulysse. In Five Parts. The Ninth Edition. London, 1715.; The Whole Works of F. Rabelais. M. D. In two volumes. Or, the Lives Heroic Deeds and Sayings of Gargantua et Pantagruel. London, 1708.]. Ahogy a címek egy részéből kiderül, ezek a művek gyakran nem az eredeti, hanem a Brjusz által ismert, kedvelt nyelvekre fordított változatokban – angol, holland – kerültek be a gyűjteménybe. A teológia külföldi irodalmát Brjusz könyvtárában többek között a reformáció nagy alakjainak, Luthernek és Melanchtonnak a művei és különböző bibliakiadások képviselték. Utóbbiak között ott van a Luther által készített német Újszövetség-fordítás egy Frankfurt am Mainben 1562-ben kiadott példánya és egy kétkötetes orosz–holland kétnyelvű föliókiadás: a katalógus utalásai szerint a holland részek Hágában készültek el 1717-ben, a Szentpétervári Nyomda pedig 1718–19-ben nyomtatta az orosz nyelvű egységeket [a címlap is kétnyelvű: *Het Nieuwe Testament, ofte alle boecken des Nieuwen verbonds onses Heeren Jesu Christi. Gedruckt door last. Zyn Czaarse Majesteyt Petrus den Eersten, Keyser van Groot en Kleyn Ruslandt enz. D. 1–2. In 's Gravenhage, by Johannes van Duren, Boeckverkooper, 1717. – Kniga Evangelie napecatasâ âzykom rossijskim. Povelieniem carskogo velicestva. T. 1–2. V Sankt-peterburgskoj tipografii ot rozgestva Hristova 1718–1719.*].

Az 1989-ben kiadott katalógus a nyomtatott könyvek mellett 25 orosz és külföldi kéziratot is regisztrál, közöttük van F. Polikarpov orosz történelmi témájú művének 1715-ös kézírata, egy XVII. századi orosz krónika [Kniga Stepennaâ s dobavleniem vypisok iz hronografov ot carstvovaniâ Fedora Ivanovica do carstvovaniâ Vasiliâ Šujskogo] és Jacobus de Voragine Legenda aureájának XV. századból származó másolata, valamint – szintén latin nyelven – a Brjusznak adományozott grófi címről szóló, hétlapos folio méretű oklevél [Kopiâ zalovannojo gramoty na grafskoe dostoinstvo Á. V. Brûsu ot Petra I.].

A Brjusz-könyvtár katalógusa alapján lehetőségem volt a gyűjtemény nyelvi összetételének elemzésére is. A számítások a következő arányokat mutatják:

Német	420
Angol	222
Latin	65
Holland	58
Francia	17
Svéd	13
Orosz	9
Olasz	9
Észt	5
Lett	5
Finn	2
Lengyel	1
Görög	1
Spanyol	1

Összesen: 828

A számadatokból pontosan kiviláglik, hogy Brjusz könyvtárába a legnagyobb számban az általa beszélt, jól ismert nyelveken íródott művek kerültek be, a német, az angol, a latin és a holland könyvek mintegy 92,4 százalékát alkotják a teljes állománynak. Az összes többi nyelven készült művek száma annyira elenyésző, hogy valószínűsíthetjük, ezek inkább ajándékként, semmint tudatos megrendeléssel kerültek a gyűjteménybe. A művek kiadási helyének statisztikája szinte ugyanezeket az arányokat mutatja: a legtöbb mű Frankfurt am Mainben, Lipcsében, Nürnbergben, Londonban, Oxfordban, Amszterdamban és Leidenben készült.

A fent leírtak minden valószínűség szerint alátámasztják azt a megállapítást, hogy Jakov V. Brjusz könyvtára egy olyan oroszországi tudós gyűjteménye, aki könyveivel és tevékenységével a nyugat-európai viszonyok között is megállta volna a helyét. Ezt a könyvtárat tulajdonosa nem gazdagsága bizonyítására állította össze, hanem tudományos tevékenysége során elengedhetetlenül fontos munkaszövekként alkalmazta. Már a beszerzés fázisát is ez motiválhatta, így az sem véletlen, hogy a művek nagy többségének kiadási ideje a XVII. század második felére és a XVIII. század első negyedére esik: Brjusz tehát nem első kiadásokat, értékes régi könyveket és kéziratokat gyűjtött, hanem sokkal inkább a kötetek tartalma volt a beszerzés első számú szempontja. Folyamatos, nagyon sok műben megtalálható bejegyzései a könyvek értő forgatását és a mindennapi munkában – tanulás, művelődés, fordítás, szerkesztés, könyvírás – való állandó használatát bizonyítják.

Hangodi Ágnes

Egy régi könyvtáros-mohikán emlékeiből

Ahogy lehet(ett) 8.

A könyvtár, mint a honi számítógépesítés
egyik „előolvasója”

Az „Ahogy lehet(ett)”-sorozat első hét darabja (3K 1995–1997) után ismét folytatódik a „mohikánózás”.*

Az 50-es, 60-as évek fordulója a magyar könyvtárügy, különösen a tömegkönyvtári hálózat fejlesztésének minden gyermekbetegsége és a kor viszonyaiból következő furcsaságai ellenére is alapozó, jelentős korszaknak tekinthető. Ennek mind kevesebb az élő tanúja. A tudományos és szakkönyvtárak, valamint a közművelődési könyvtárhálózat kiépítése nem kevés előremutató tényezővel járt.

Ezek sorába tartozik, hogy a könyvtár végül is nemcsak távoli szemlélője volt az egyre inkább meghatározóvá váló nyugati számítógépes trendnek, hanem a szá-

* A folytatás további témaköreiből: népkönyvtári hangulatok, könyvtárdiplomáciai epizódok, illuzórikus könyvtári vámuigyek, papír nélküli könyvtár és Svejk–Vodicska találkozó.

mítógépesítés szakirodalmi előkészítőjeként már ekkor szerény szerepet is vállalt. Az államigazgatásról ez alig mondható el, hiszen érvényesnek számított a korabeli ideológiát sugárzó Rozental–Judin-féle filozófiai lexikon meghatározása, miszerint a kibernetika a munkásosztály manipulálásának, megtévesztésének eszköze. Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy nemigen akadt vállalkozó efféle manipulátor könyv beszerzésére. Súlyosbította az ideológiai tartózkodást a devizagazdálkodás.

A „könyvtár” mint általánosított fogalom szerepel a címben, de voltaképpen két könyvtárról szól a történet. Az egyik az Akadémiai, a másik az MTA Közgazdaságtudományi Intézeté. Mindkettő szakirodalmi beszerzéssel, azaz pozitív tájékoztatással járult hozzá a „manipuláció” leleplezéséhez.

Ennek a pozitív tájékoztatásnak a kiindulópontja az a meggyőződés volt mindkét könyvtárnál, hogy ami a nemzetközi szakirodalomban fontosnak tűnik, arról az illetékes magyar intézményeknek és kutatóknak is tudniuk kell. Hogy azután minek minősítik az ebből a meggondolásból bekerülő szakirodalmat, az már nem a könyvtár feladata, hanem használoíé.

Az Akadémiai Könyvtár tulajdonképpen azt a feladatát teljesítette, amelyet gyakorlatilag alapításától kezdve, majd – kvázi kodifikáltan báró Eötvös József által – a 19. század hatvanas éveiben kijelöltek számára. Ő a nemzeti könyvtár funkcióit a sajátos magyar fejlődés miatt úgy határozta meg, hogy a múzeumi könyvtár (OSZK) a hungarica, az akadémiai a nemzetközi, míg az egyetemi a felsőoktatási irodalmat gyűjtse a lehető teljességgel.

1945 után az átszervezett MTA hálózati könyvtárai a specifikus intézeti profil szerint és a folyó kutatásokhoz gyűjtötték a szakirodalmat (ez mindmáig érvényes).

Mindemellett több intézeti könyvtárban országosan jelentős gyűjtemények alakultak ki (pl. a számítástechnikai és automatizálási, történettudományi és a fizikai intézetben). Az Akadémiai Könyvtár gyűjtése azt célozta meg, ami világviszonylatban fontosnak volt ítéltető függetlenül attól, hogy az adott időpontban folytak-e az illető témakörökben hazai kutatások. A MTAK nemzetközi cseréje mind a mai napig nagy szerepet visz. Egyes tudományterületeken országos szakkönyvtári feladatokat látott (és lát) el, ezek: a nyelvtudomány, irodalomtudomány, orientalisztika, ókortudomány és az ún. akademikák.

Mindennek megvilágítása nélkül nem volna érthető, hogy a bevezetőben említett kedvezőtlen ideológiai és devizagazdálkodási konstellációk közepette hogyan vállalta mégis az említett két könyvtár a számítógépes irodalom azon részének beszerzését, amely legalább a hazai kezdő lépések megtételét segíthette. A Közgazdaságtudományi Intézetben vita alakult ki, hogy valóban szükséges-e ezt az irodalmat akár csekély mértékben is behozatni. Végül is az az állásfoglalás született, hogy *kísérletképpen* rendeljen meg a könyvtár a témakörbe vágóan korlátozott számú könyvet az input–output analízisről, az operációkutatásról és a közgazdasági elemzés érdeklődésére számot tartható munkákból. A pozitív érvelések között az is szerepelt, hogy ha bírálni kell a manipulációra alkalmas kiadványokat, ehhez szükségesek maguk az érintett kötetek. (Meg kell jegyezni, hogy a könyvtár vonatkozó beszerzési javaslatát az intézet akkori nagy tekintélyű igazgatója, Friss István támogatta).

Így azután amikor egy bizonyos idő elteltével nagyobb érdeklődés mutatkozott a hosszabb ideig gyanúsnak tartott könyvek iránt, mind a kutatók, mind pedig az

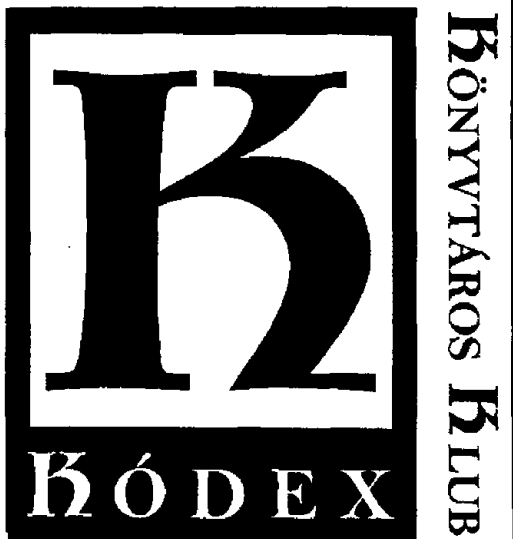
elsősorban érdekelt főbb gazdasági intézmények munkatársainak rendelkezésére álltak a „belopott” művek.

Ily módon mire sor került az első számítógép, az Ural 2 építésére, már megvolt a szovjet könyvek mellett jó néhány fontosabb nyugati mű is az említett két könyvtárban. A gazdaságkutatók pedig a túlközpontosított tervgazdaság viszonyai között belekóstolhattak a későbbi új gazdasági mechanizmus fogalmával megjelölt reform gondolatkörébe. Ekkorra már fokozatosan több könyvtárban is megkezdődtek az ilyen irányú beszerzések (pl. Országos Műszaki Könyvtár).

Úgy gondolom tehát, hogy a mai „internetes időkben” érdemes visszagondolni arra, hogy a könyvtárnak mint intézménynek jelentős előrevívó szerepe volt az új iránti érdeklődés felkeltésében, valamint a gazdasági–műszaki ismeretterjesztés s a kutatások megkezdésében. Nincs ok a kisebbségi érzésre. És hogy csatlakozással fejződjék be a történet a hazai számítógépes legendáriumról, az a hír járta az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején, hogy svéd hozzájárulással az Országos Munkaügyi Központ egy nagyteljesítményű IBM-masínához fog jutni, és külföldi specialisták tanítják be a magyarokat. Sok töprengés előzte meg az akciót. Ezek sorába tartozott egy vita az OMFB (Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság) keretében, amely „menedzselte” a programot. Felvetődött, hogy a külföldi szakértők jelenléte azzal járhat, hogy kifürkészhetik ipari módszereinket, technikánkat. Az OMFB jó emlékezetű elnöke azzal zárta le a vitát, hogy ha ez történe, nagy sansznak kellene tekinteni, ez ugyanis visszavetné a meglévő nyugati előnyt, azaz ennél hatásosabb fegyverünk nem is lehetne ellenük. E végszó jegyében került az országba a masina és vele együtt a szakértők.

Rózsa György

2001. február 22-én megalakult a Kódex Könyvtáros Klub, amelyet talán szerencsésebb mindközönségesen Könyvtáros Klubnak nevezni-tekinteni. Két ülése is volt immáron, és akik „kipróbálták” bizonyonnyal „befizetnek” az örökös tagságra (fizetésről persze szó sincs). A Klubról és rendezvényeiről (minden hónap harmadik csütörtökén ül össze a Kódex Könyvárúházban, délután öt órakor) a 3K következő száma (is) tudósítani fog.

Szó és kép

A Magyar Olvasástársaság országos konferenciáját 2000 áprilisában *Szó és kép* címmel Pápán rendezték meg. Az itt elhangzott előadások, hozzászólások anyagát tartalmazza a kötet.

„Szó és kép szembe is állíthatók egymással. Kárhoztatják sokan a képeket – főként a mozgó képeket –, hogy elvonják a fiatalokat az olvasástól. Beszélnek a Gutenberg-galaxis fokozatos, lassú hanyatlásáról és az Internet-galaxis előnyomulásáról, az előbbi nemsokára bekövetkező vereségéről és az utóbbinak várhatóan megsemmisítő győzelméről. Konferenciánk előadói ezzel szemben mind azt keresték, hogyan támogathatja, erősítheti egymást ez a két kifejezőmód” – írja bevezetőben a kötet szerkesztője, *Honffy Pál*. E sorokból tudható meg az is, hogy a konferenciát bevezető előadást *Jankovics Marcell* tartotta, aki elsőként a művészien rendezett rajzfilmek okán ismert, ám mindemellett a kultúrtörténet kiváló ismerője is. Mondandóját nem rögzítette írásban, szabadon beszélt, éppen ezért – sajnos – a kötetbe sem kerülhetett be előadásának szövege.

Bencze Lóránt főiskolai tanár rendkívül élvezetes előadásában a szó varázsáról és válságáról szólt. Szándéka szerint azoknak a figyelmét kívánta a kommunikáció hasznos és ártalmas formáira fókuszálni, akik a közelesen bevezetésre kerülő kevertantvert készítik. Plasztikus képsorokban fogalmazta meg a teremtő, a cselekvő, az életadó, a gyógyító, a hiteles és a gyilkos szavak jellemzőit. Szellemesen, még az írott változatban is az élőbeszéd közvetlenségével hatnak az újabb és újabb gondolatokat inspiráló szavai, amelyek azt is fölvetik, hogy „Ma még többnyire két világban élünk egyszerre! A hagyományos írás, olvasás és beszéd világában, valamint a média világában. Sőt még egy harmadik kommunikációs világ is kezd kialakulni, új műfajokat, új tanulási stratégiákat igényel. Ez az e-mail világ és az Internet, a számítógépes kommunikáció világa. A média virtuális világa ezzel is hamarosan összeolvad meg a telefonnal is, hiszen a kép, a hang és a mozgókép is kezd bevonulni mindegyikbe”. *Gaul Emil* főiskolai tanár arról szólt előadásában, hogy a szó: kulcs az állóképhez, vagyis a képek egy szigorú konvenciórendszerben könnyen megfejthetők, de abban az esetben, ha nincs ilyen konvenció, akkor a kép nézése során vonalak, foltok, színek látszólag önkényes kombinációját kell megfejtenünk. Kitért még arra, hogy a kép és a szöveg kapcsolatának vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy a gyerekek tökéletesen értik a szöveg és a kép kapcsolatát a kommunikációban, és egyáltalán nem rettegnek a reklám manipulációjától, hanem vidáman élnek ebben a világban. *Szinger Veronika* főiskolai oktató *Találkozás az írásbeliséggel – szavak és képek. A vizuális ingerek hatása a későbbi írás- és olvasástanulásra* című előadásában arról szólt, hogyan értelmezheti a szó a képeket. Az „írás-olvasás eseménynek” elsődleges közege a kisgyerek közvetlen környezete, ennek kapcsán beszélt arról, mennyire fontos a kisgyermek életében a könyvek lapozgatása, nézegetése, hiszen az olvasni nem tudó emberpalántának ezáltal nemcsak a szókincse bővül, de a könyvvel kapcsol-

latos tapasztalatok arra is megtanítják, hogy a „papírra írt jelek információt hordoznak, a könyvek tartalma pedig beépülhet a mindennapi társalgásba”, és a pozitív tapasztalatok okán vélhetően hamarabb, nagyobb kedvvel és gyorsabban tanul meg írni és olvasni, mint az ingerszegény környezetben nevelkedő kortársai. *Steklács János* a Bács-Kiskun Megyei Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében, az elítéltek körében végzett vizsgálatának tapasztalatait osztotta meg a hallgatóságával/olvasóival. A felmérésben, amelyben huszonnégy fiatal vett részt, a komplex írásbeliséggel kapcsolatos attitűdök, szokások, készségek és képességek vizsgálatát végezték el. A képsor alapján alkotott szövegek jellemzőit vizsgálva a felmérés vezetői a szövegalkotás egyik legkönnyebb módját választották: a képek által vezérelt fogalmazás készítését. A szövegalkotás eredményeinek értékeléséről szól *Steklács János*, hangsúlyozva azt a tényt, hogy a hazai és nemzetközi kutatások sajnos azt az általa megfogalmazott hipotézist igazolják, mely szerint egyre többen kerülnek hátrányos helyzetbe amiatt, hogy kommunikációs képességük – elsősorban írás- és olvasásképességük – nem éri el a hétköznapi életben szükséges minimális szintet sem. Ők a funkcionális analfabéták, akik ugyan rendelkeznek írás- és olvasástechnikával, ám hatékony kommunikációra ezen a területen mégsem képesek. Megdöbbenő számadat, hogy a felmérések szerint másfél millió funkcionális analfabéta él ma hazánkban. Előadása egyik legfontosabb tanulságát az alábbiakban fogalmazta meg: „az írásbeli szövegalkotás, más szóval a fogalmazás eredményessége vagy eredménytelensége múlhat azon is, hogy valaki rendelkezik-e a szövegalkotás elméleti alapjaival. Ezek az ismeretek a szükséges minimális szinten nagyon hamar elsajátíthatók, és nagymértékben hozzájárulhatnak az egyén érvényesüléséhez a hétköznapi életben. Mindez természetesen nem csupán az írott szövegek alkotásának a képességére igaz, hanem minden alap és funkcionális írott nyelvi képességre. Sajnos az anyanyelvi nevelés, ezen belül is az írásbeliségre nevelés hazánkban sokáig nem vette figyelembe kellőképpen azt a feladatát, hogy az olyan valós, mindennap adódó feladatok megoldására készítse fel a gyerekeket, amelyek a későbbiekben várnak rájuk”. *Hubert Ildikó* a láttatás eszközeiről szólva középkori és régi magyar irodalmi példákkal érzékelte mondandóját. A kép és szöveg együttes megjelenésének legkorábbi magyarországi formáit templomfestészetünk őrzi. A bibliai eseményeket és a szentek életét megjelenítő falfestmények a középkori művészet legértékesebb és szinte egyedülálló dokumentumai. A korai középkortól kiindulva vezeti végig a kép és a szöveg párhuzamos alakulásának folyamatát, egymással való ötvöződésének formációit egészen Arany János koráig, illetve napjainkig. Érdekes, gondolatgazdag előadását értékes illusztrációs anyag egészíti ki. Érdemes idézni a szerző tanulmányát záró gondolatsort: „irodalmi szimbólumtárunk segítségével tehát újból megpróbálkozhatnánk a középkori templomfestők tanítási módszereivel: ha már képregény, tanítson is, gondolkodtasson is, és művészi legyen. Ha már rajzfilm, ne sematizált képességű, hanem érzelmeket megmozgató, ha képregény, akkor erkölcsi mércéhez igazodó mestermunka legyen. És tanítson játszani, ahogy megtanította a szó és kép játékára például Janus Pannoniust olasz mestere”. *Horváth Zsuzsanna* a kép és a szöveg, pontosabban szólva a tankönyvi kép és a szöveg viszonyát elemzi. Míg a kép és a szöveg egymásra utaltsága a tanulásra szánt, nyomtatott kiadványokban természetesnek látszik, „addig együttes jelenlétük szerepének feltárása, egymást erősítő vagy éppen kiegészítő kapcsolatuk megítélése

korántsem az”, a gyakorlati megközelítésben ugyanis a kép egyfajta „termékbe-mutató sajátossággal bír”. A képanyag kiválasztásakor néhány általános szempontot feltétlenül figyelembe kell vennie a szerzőnek, szerkesztőnek. Fontos a képanyag felhívó jellege, a képzettársításokat megindítani képes érzelmi és gondolati ereje, a szövegben közöltek megértését támogató világosság és pontosság, az olvasó-megfigyelő számára felfogható információgazdagság, valamint a költségbeli megfontolások. Napjainkban a szövegező olvasás minőségi kritériumai között megtaláljuk a képi információk (térképek, ábrák, diagramok, modellek, szerkezeti sémák, illusztrációk stb.) olvasásának a képességét.

Az olvasónak tehát össze kell tudni kapcsolnia és érthetően egymásra vonatkoztatnia a szöveges és a képi közlések tartalmait. *Rigó Béla Könyvteremtő média* című – írásban is igencsak élvezetes – előadásában személyes tapasztalata alapján szólt arról, hogyan lett sikerkönyv a rajzfilm alapján „megkönyvesített” Vuk, és hogyan alakult át a gyermekkönyvtárosok véleménye Fekete Istvánnak a legkisebbek számára adaptált műve kapcsán. Azaz a szokatlan és még új „műfajjal” szemben először ellenérzéseiket kifejező könyvtárosok évek múltával, a napi gyakorlatban azt tapasztalták, hogy a legkisebbek „ronggyá olvasták” Rigó Bélának, a Kincskereső című folyóirat főszerkesztőjének értő közreműködésével sikerre vitt könyvet. *Zika Klára*, a Duna TV szerkesztője személyes élményei, tapasztalatai kapcsán a televízió és az írásbeliség összefüggéseire igyekezett rávilágítani egy fiataloknak rendezett történelmi vetélkedő kapcsán. Mint televíziós szerkesztő belülről ismeri a műsorokat, törekvéseket, és példáit is úgy gyűjtötte, hogy illusztrálhassa azt a tényt, hogy a televízió – főként a kereskedelmi csatornákon sugárzott műsorok negatív példái ellenére – lehet a könyvek, az értéket megjelenítő művészetek barátja, megkedveltetője. A klasszikus íróktól való filmadaptációk pedig előkészíthetik az eredeti művel való megismerkedést. Tapasztalati szerint a Duna TV munkatársai hisznek a nézők igényességében, nevelhetőségében, mert fő műsoridőben is mernek klasszikus filmeket vetíteni, rendezői sorozatokat bemutatni. *Hermann Istvánné* tanítónő a szó és a kép iskolai életben való kapcsolatáról szólt. Darvas József szerint „ha egy gyermek tízéves koráig nem tanul meg olvasni, nem szereti meg a könyvet, később már aligha teszi”, de megszívlelendők Benedek Eleknek a témához kapcsolható gondolatai is, mely szerint „... valamint a házat is alulról kezdik építeni, azonképpen a magyar irodalom olvasóközönségének nevelését is alul, a gyermekeknél kell kezdeni”. Ezeknek a gondolatoknak a gyakorlatban való megvalósulásáról elmélkedik írásában, amelynek összegző zárógondolata minden pedagógus számára értékadó lehet: „Minden olvasmány egy magot hagy hátra, amely kicsírázik”. Ezt a Jules Renardtól való gondolatot továbbbűzve fogalmazza meg a tanító feladatát, amelynek lényege: „hogy a pedagógus megmunkálja, és termékennyé tegye azt a talajt, amelyből kicsírázhatnak az elvetett tudásmagok”. *Honffy Pál* tankönyvszerkesztő *Médiумok, médiák, (mé)diások* című előadásában az emberiség történetében bekövetkezett négy nagy kommunikációs változásról szólt, leszűrve azt a tanulságot, hogy a „kommunikáció egyik új technikája sem törölte el, tette fölöslegessé a korábbiakat”, valamint hogy „minden új kommunikációs eszköz megjelenése bizonyos sokkhatással is együtt járt”. Elgondolkodtatók hozzászólásának záró gondolatai: „Adva vannak hát életünkben ezek az eszközök, a médiumok vagy a médiák. Az ördögtől származnak? Lényegükben rejtőzik a rontás? Éppúgy nem, ahogy a könyvek sem csupán az emberi művelődés erjesztői. Áltudományt,

pornográfiát, giccsset is terjeszthetnek a nyomtatott betűk. Mindkét médium fölhasználható nemesre, hasznosra és kárhuzatosra egyaránt. Rajtunk és fölhasználóinkon múlik szinte minden, hogy miként tudunk élni velük, és megtanítjuk-e a velük való okos együttélésre a fiatalokat”. *Róth András Lajos* erdélyi tanár rövid hozzá-
szólásának írott változata fölveti azt a gondolatot, hogy lényegében a betű is kép, és „akinek volt vagy van kis gyermeke, annak nem kell felvázolni az írás-olvasás művészetének elsajátításához szükséges emberi erőfeszítést”. Különféle, gyerme-
keknek szóló könyvek címlapjait elemzi a grafikák esztétikuma, „hasznossága”, értelmezhetősége szerint.

A konferencián elhangzott előadások számos megválaszolendő kérdést vetettek föl. A rájuk adott válaszok „hangos” továbbgondolása nem lehet haszontalan egyetlen olyan felnőtt számára sem, aki a jövő nemzedékének sorsáért felelősséget érez, és a szó és a kép harmóniájában szeretne élni.

Szó és kép. A Magyar Olvasástársaság Pápán megrendezett konferenciájának előadá-
sai. Pápa, 2000. április 28–29. (Szerk. Honffy Pál). Pápa, Jókai Mór Városi Könyv-
tár–Művelődéstörténeti Társaság

Bartók Györgyi

SZÓ ÉS KÉP

**A MAGYAR OLVASÁSTÁRSASÁG
PÁPÁN MEGRENDEZETT KONFERENCIÁJÁNAK
ELŐADÁSAI**

PÁPA, 2000. ÁPRILIS 28-29.

